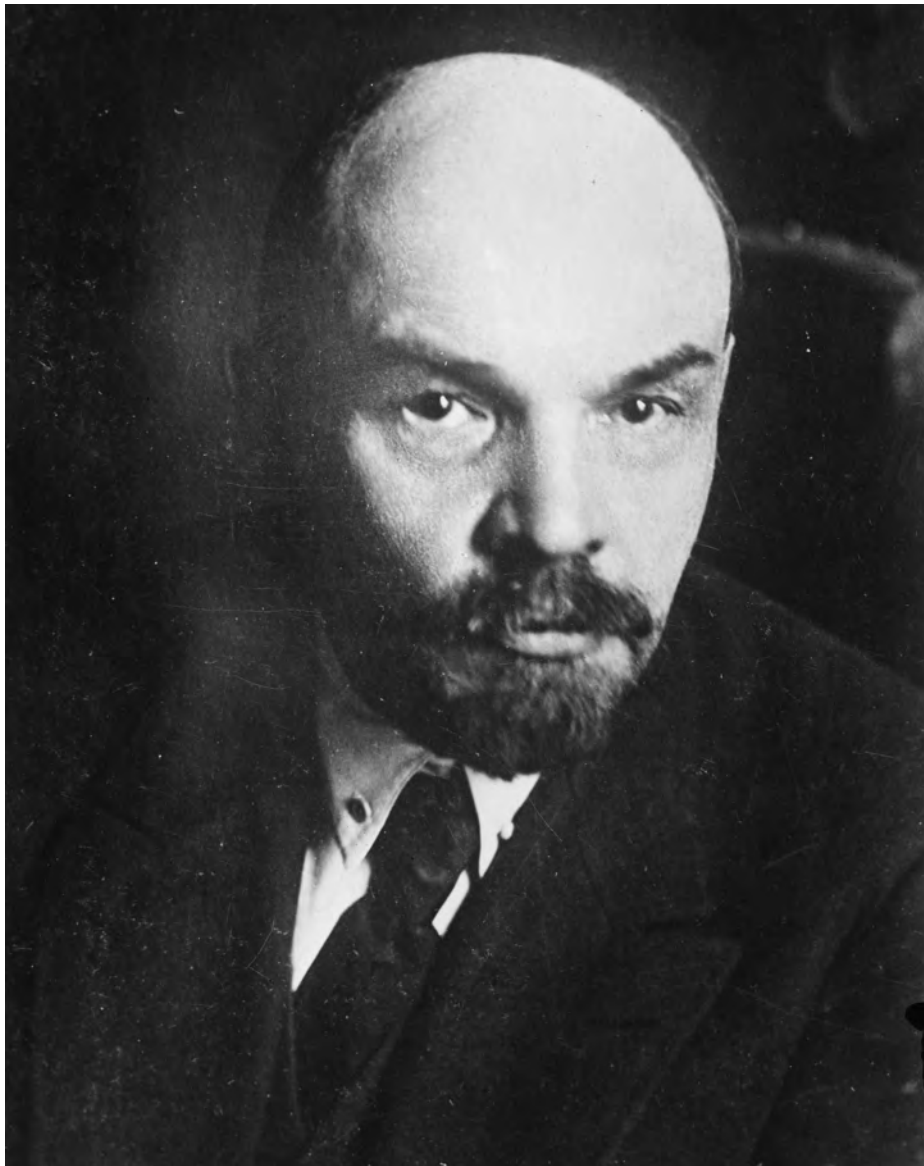
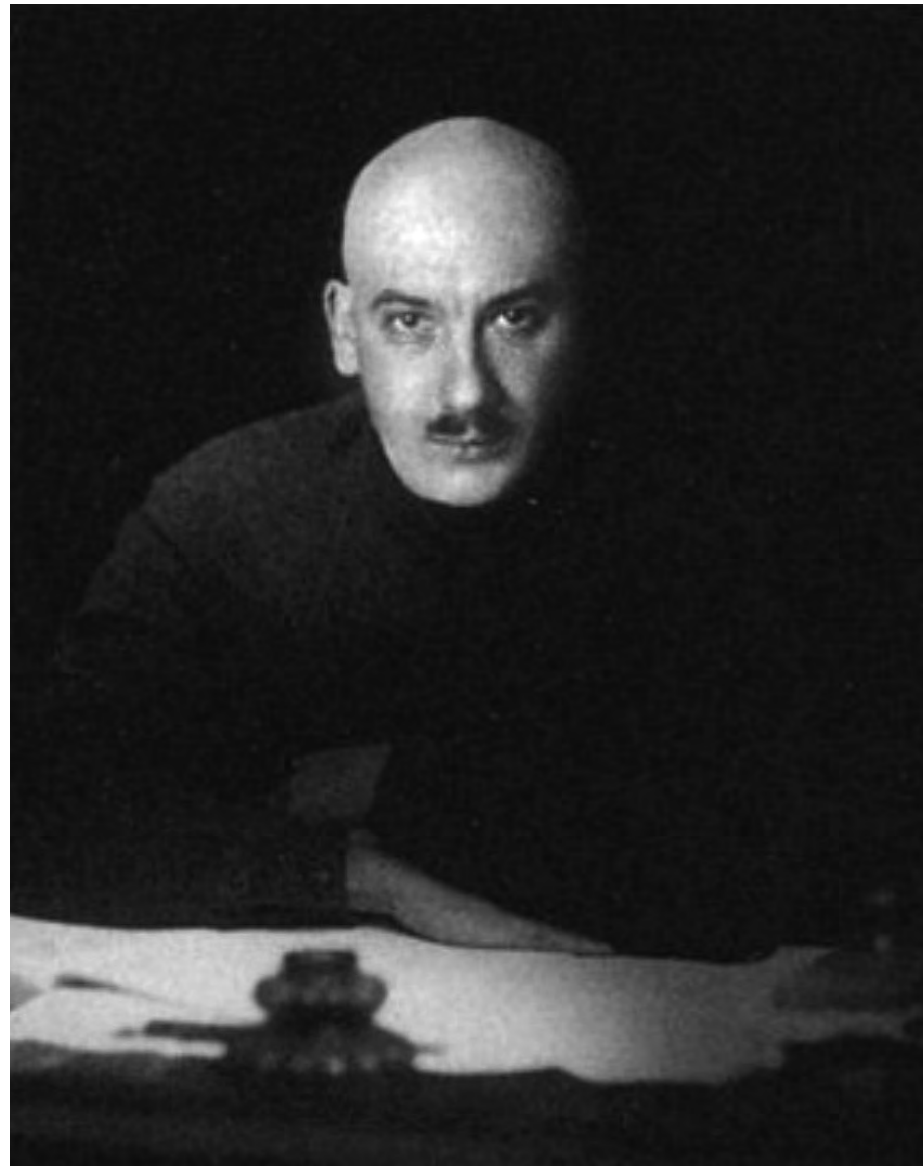

Twórcy sowieckiego aparatu represji

1. Włodzimierz Lenin (właśc. Władimir Ulianow).
Biblioteka Kongresu Stanów Zjednoczonych/Wikimedia Commons.

2. Gienrich Jagoda, w latach 1934–1936 ludowy komisarz spraw wewnętrznych ZSRS, 1936 r.
Domena publiczna.

TWÓRCY SOWIECKIEGO APARATU REPRESJI

3. Pogrzeb Lenina w 1924 r. Z przodu – Feliks Dzierżyński niosący trumnę.
Domena publiczna.

TWÓRCY SOWIECKIEGO APARATU REPRESJI

4. Nikołaj Jeżow (w latach 1936–1938 ludowy komisarz spraw wewnętrznych ZSRS; pierwszy od prawej) i Józef Stalin na spacerze nad kanałem Wołga–Don, 22 IV 1937 r. *Domena publiczna.*

5. To samo zdjęcie wyretuszowane po zgładzeniu Nikołaja Jeżowa na rozkaz Józefa Stalina. Jeżowa aresztowano, torturowano, osądzono i zgładzono prawdopodobnie 4 lutego 1940 r. *Domena publiczna.*

ANTYPOLSKA I ANTYRELIGIJNA PROPAGANDA W ZSRS – LATA DWUDZIESTE XX W.

6. W szponach orła białego jęczał proletariats Polski, Białorusi i Ukrainy, autor plakatu nieznany, wrzesień 1920 r. Zbiory Aleksandry Julii Leinwand.

АНТИПОЛЬСКА И АНТИРЕЛИГИЙНА ПРОПАГАНДА В ЗСРС – ЛАТА ДВУДЗИЕСТЕ XX В.

7. Świnia tresowana w Paryżu (na czapce świni napis: „Jaśniepańska Polska”, za racicę zatknięta kartka z napisem „Granice z 1772 roku”; na plecach trzymającego ją na rękach mężczyzny napis „Francja”), autor plakatu Wiktor Deni, 1920 r. Zbiory Aleksandry Julii Leinwand.

ANTYPOLSKA I ANTYRELIGIJNA PROPAGANDA W ZSRS – LATA DWUDZIESTE XX W.

8. Szpiedzy i dywersanci „jego świątobliwości” – rzymskiego papieża, pierwsza strona pisma „Bezbozhnik”, sierpień 1937 r. Zbiory Andrzeja de Lazarięgo.

ANTYPOLSKA I ANTYRELIGIJNA PROPAGANDA W ZSRS – LATA DWUDZIESTE XX W.

9. Niech żyje Polska Socjalistyczna Republika Rad!, autor nieznany, plakat, 1920 r. Muzeum Wojska Polskiego.

ANTYPOLSKA I ANTYRELIGIJNA PROPAGANDA W ZSRS – LATA DWUDZIESTE XX W.

10. Ach ty, sukinsynu, rozbójniku, polski panie, osiedlałeś swoich złupionych chłopów i poszedłeś niszczyć władzę sowiecką, podpalać miasta, wsie, osady, plakat, 1920 r. Zbiory Aleksandry Julii Leinwand.

ANTYPOLSKA I ANTYRELIGIJNA PROPAGANDA W ZSRS – LATA DWUDZIESTE XX W.

11. *Chłopic, polski obszarnik chce zrobić z ciebie niewolnika. Jego niedoczekanie!*, autor plakatu Wiktor Deni, 1920 r. Muzeum Wojska Polskiego.

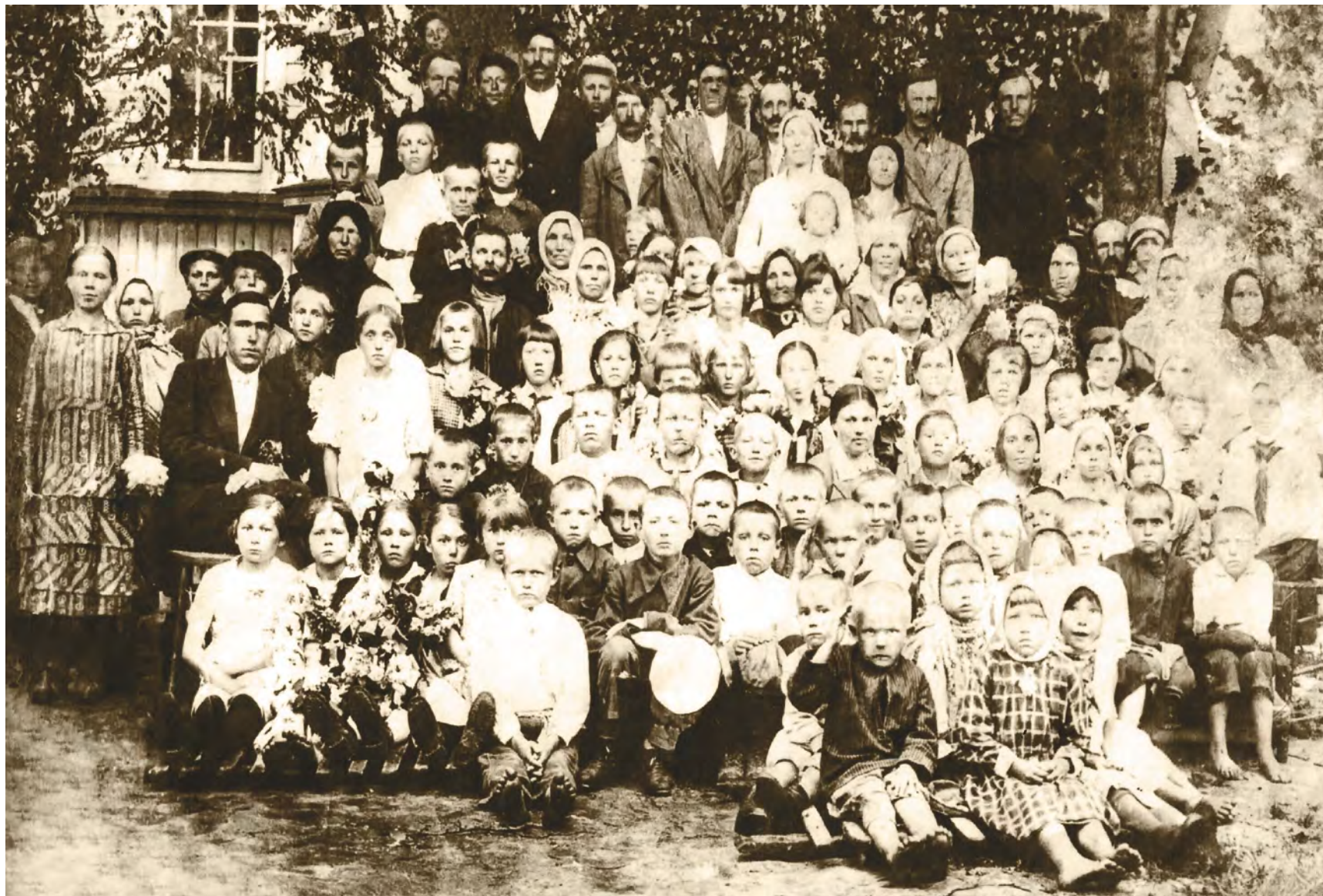
ANTYPOLSKA I ANTYRELIGIJNA PROPAGANDA W ZSRS – LATA DWUDZIESTE XX W.

12. Koś we właściwym czasie (na karykaturze Polaka napis: „polski pan”; na karykaturze carskiego generała napis „Wrangel” – chodzi o Piotra Wrangla, dowódcę oddziałów antybolszewickich, tzw. białych), autor plakatu Wiktor Deni, 1920 r.

Muzeum Wojska Polskiego.

POLSKI EKSPERYMENT NARODOWOŚCIOWY

13. Polska społeczność przed kościołem pw. św. Jozafata we wsi Jablonne pod Dołbyszem w Ukrainńskiej SRS (dziś: Zielona Dąbrowa – Zelena Dibrova na Ukrainie), około 1936 r. Mężczyźni z Jablonnego zostali wymordowani przez NKWD podczas „operacji polskiej” 1937–1938, a większość kobiet z dziećmi deportowano. Fot. ze zbiorów Mariji Zajinczkowskiej.

POLSKI EKSPERYMENT NARODOWOŚCIOWY
SOWIECKA PRASA POLSKOJĘZYCZNA

Członkowie komuny podczas obiadu

14. „Trybuna Radziecka”, Moskwa 1928, nr 30. Fot. Henryk Głębocki.

Na kursach hodowli bydła

15. „Trybuna Radziecka”, Moskwa 1928, nr 40. Fot. Henryk Głębocki.

POLSKI EKSPERYMENT NARODOWOŚCIOWY
SOWIECKA PRASA POLSKOJĘZYCZNA

Tow. Krupska w gronie delegatów na Zjazd Komsomolski

16. „Trybuna Radziecka”, Moskwa 1928, nr 21–22. Fot. Henryk Głębocki.

17. „Trybuna Radziecka”, Moskwa 1938, nr 11. Fot. Henryk Głębocki.

POLSKI EKSPERYMENT NARODOWOŚCIOWY
SOWIECKA PRASA POLSKOJĘZYCZNA

Zebranie delegackie na Szepletowszczyźnie

10 października b. r. zwoływano na Szepletowszczyźnie ogólna zebranie kobiet-włościanek, na których wygłaszano referaty o sytuacji międzynarodowej i zadaniach obrony kraju oraz wybierano delegatki na rejonowe zjazdy kobiet-członków-rad. W zebraniach przyjmowały czynny udział 665 kobiet, w tej liczbie 70 polek. Kobiety-polki rzeczowo występowały w debatach. Na okręgowy Zjazd Szepletowszczyzny obecnych delegatek było 140. 15% ogólnej liczby stanowiły polki. Dla omawiania pracy wśród kobiet-polek została zwołana narada tych ostatnich, na której dawano praktyczne wskazówki dla przyszłej pracy. Na Wszechzwiązkowy Zjazd wyjechała jedna delegatka polka. Nasza delegatka ma 62 lata i pochodzi ze wsi leżącej na granicy polskiej. Dawniej — zacofana kobieta — obecnie czynny członek naszego społeczeństwa.

Lenicka

POLSKI EKSPERYMENT NARODOWOŚCIOWY
SOWIECKA PRASA POLSKOJĘZYCZNA

19. „Trybuna Radziecka”, Moskwa 1938, nr 17. Fot. Henryk Głębocki.

POLSKI EKSPERYMENT NARODOWOŚCIOWY
SOWIECKA PRASA POLSKOJĘZYCZNA

Kolchoznica kolchozu «Nowoje Letco» I. S. Gulakiewicz kupuje na rynku kolchozowym w m. Puchowiczach palto dla swej córki Mani.

Zdjęcie Gned'ko (Bielsojuzfoto)

POLSKI EKSPERYMENT NARODOWOŚCIOWY
SOWIECKA PRASA POLSKOJĘZYCZNA

**Kolchoznica artelu Wierbińskiego (rejon
Tomaszpolski, obw. Winnicki) komsomolka
MARJA NIEMIROWSKA — aktywistka
OSO.**

Zdjęcie Sojuzfoto

21. „Trybuna Radziecka”,
Moskwa 1938, nr 48.
Fot. Henryk Głębocki.

POLSKI EKSPERYMENT NARODOWOŚCIOWY
SOWIECKA PRASA POLSKOJĘZYCZNA

Homelski dom aktywu partyjnego zorganizował kursy dla agitatorów-bezbożników, pracujących w przedsiębiorstwach kooperacji przemysłowej. Na zdjęciu: grupa agitatorów-bezbożników na zajęciach. Za jęcia prowadzi wykładowca t. G. Golato. Zdjęcie A. Szajewicza (Sojuzfoto)

POLSKI EKSPERYMENT NARODOWOŚCIOWY
SOWIECKA PRASA POLSKOJĘZYCZNA

(Od lewej strony ku prawej). Propagandysta G. KOSIECKI i komsomolcy F. KOSIANCZUK i U. KOSIECKI (kolchoz im. W. J. Czubara, rej. Winnicki, obw. Winnicki) studjują program i Ustawę WKP(b). Zdjęcie B. Szmulewicza (Sojuzfoto)

23. „Trybuna Radziecka”, Moskwa 1938, nr 49. Fot. Henryk Głębocki.

POLSKI EKSPERYMENT NARODOWOŚCIOWY
SOWIECKA PRASA POLSKOJĘZYCZNA

25. „Trybuna Radziecka”, Moskwa 1938, nr 48. Fot. Henryk Głębocki.

POLSKI EKSPERYMENT NARODOWOŚCIOWY
SOWIECKA PRASA POLSKOJĘZYCZNA

Zamożnie i kulturalnie żyją kolchoznicy kolchozu «Gigant» (rej. Tlepiicki, obw. Winnicki). W r. 1937 kolchoznicy otrzymali na każdy pracodzień po 9 klg. zboża, 360 gr. kultur oleistych i po 1 rb. 75 kop. gotówką, nie licząc warzyw, paszy dla bydła, paliwa itd. Na zdjęciu: grupa kolchozników-cyklistów, którzy kupili rowery w marcu 1938 roku w kooperacji wiejskiej. (Od lewej ku prawej): I. Gonczaruk, F. Gabiński, J. Oliżnik, I. Kriwieńki, I. Pszeniczny. Zdjęcie Sojuzfoto

**POLSKI EKSPERYMENT NARODOWOŚCIOWY
SOWIECKA PRASA POLSKOJĘZYCZNA**

[05(47.711K.)—91 85 „1925“]

Robotnicy i chłopci wszystkich krajów, łączcie się!

SIERP

TYGODNIK POPULARNO-LUDOWY.

Cena numeru **5 kop.**

Prenumerata miesięczna:

I rodzaju—zwykła . . . —**20 kop.**

II „ z dodatkiem pi-
semka dla dzieci
„SZTANDAR PIO-
NIERA” . . . —**25 kop.**

III „ z dodatkami:
„SZTANDAR PIO-
NIERA” i 1 ksią-
żeczka co mies.—**35 kop.**

**Wysyłajcie prenumeratę
odrazu za parę miesięcy.**

№ 9 (113). | Rok IV. | — ADRES REDAKCJI: —
KIJÓW, ul. Worowskiego 38 | Kijów, 8-go marca 1925 r.

ROBOTNICE i WŁOŚCIANKI! PRACA NA NAS CZEKA! NIE ZOSTAWAJMY W TYLE!

Do Czytelniczek „Sierpa“!

Dzień 8 marca jest dniem międzynarodowego święta kobiet, jest dniem, w którym każda robotnica lub włościanka powinna pomyśleć o zadaniach kobiety w dobie dzisiejszej.

Dnia 8 marca kobieta zagranicą — ciemniejsza i skrępowana podwójnymi pętami (jako robotnica lub włościanka po pierwsze i jako kobieta po drugie)—jeszcze raz oceni, jak dalece ciężkim jest dla niej jarzmo kapitalistycznego ucisku i jeszcze raz przeklnie go i zrozumie, że tylko Rewolucja, tylko wyzwolenie mas pracujących z pod panowania burżuazji wyzwoli i ją.

Tego samego dnia robotnica i włościanka w SSSR jeszcze raz zastanowi się nad stojącymi teraz przed nią zadaniami pracy społecznej, do której przystępuje ona teraz dzięki Rewolucji.

Niech jednak i polska robotnica i włościanka w SSSR nie stoi zdaleka od tego święta.

Niech się nie odgradza wymówkami i księżowskimi dowodami od swojego obowiązku być czynną pracowniczką sowiecką.

Władza Sowiecka zrównała w prawach z mężczyznami nie tylko ukraińkę lub rosjanę, lecz również i polkę, i dlatego niema powodu oddzielania się od reszty robotnic i włościanek.

„Miejsce kobiecie!”—oto hasło, które rzuciła teraz Partja Komunistyczna.

I widzimy, jak pod wpływem tego hasła poruszyły się szeregi świadomych robotników i włościan, dając drogę wielu kobietom dla pracy w Radach, kooperacji, K. N. S. i innych organizacjach sowieckich.

Ożywia się również praca wśród kobiet, która ma za zadanie uświadomienie zacofanych jeszcze mas żeńskich.

Niech więc robotnica i włościanka-polka pamięta o tym, że przed nią również stoją zadania udziału w życiu społecznym i pracy nad podniesieniem jej własnego poziomu kulturalnego i politycznego.

I niech dzień 8 marca zwiąże ją jeszcze bardziej z zadaniami pracy polskiej i z „Sierpem”, który jest narzędziem tej pracy.

POLSKI EKSPERYMENT NARODOWOŚCIOWY SOWIECKA PRASA POLSKOJĘZYCZNA

Str. 4

S I E R P

Nr. 25

Wobec utworzenia polskiego rejonu.

Dnia 14 czerwca 1925 r. we wsi Bykówka, Czudnowskiego rejonu, odbyła się narada w sprawie wydzielenia polskiego rejonu. Na naradę zjechali się delegaci wszystkich okolicznych wsi oraz przedstawiciele rejonu, okręgu i gubernji. Od Wszchukraińskiego Centralnego Komitetu Wykonawczego przybył na naradę t. Saulewicz.

Miejscowa kooperatywa zorganizowała jadalnię, gdzie delegaci za tanie pieniądze mogli się pożywić.

O godzinie pierwszej otwarto naradę. Na przewodniczącego wybrano tow. **TABAKOWA**—prezesa Żytomierskiego Okręgu. Komit. Wyk.

Tow. **SAULEWICZ** wygłosił referat o narodowościowej polityce Władzy Radzieckiej, a tow. **OLDAKOWSKI** o wydzieleniu polskiego rejonu. Następnie delegaci różnych wsi wypowiadali się w sprawie określenia granic i centrum.

W przemowach delegaci podkreślali, iż między biedotą polską a ukraińską nigdy nie było nieporozumień w sprawie narodowościowej, gdyż jak jedni, tak i drudzy dosyć cierpieli od ucisku obszarników polskich i ukraińskich.

Na naradzie stwierdzano, że na przykładzie Dowbysza jaśniepanowie Polski zrozumieją, że włościanie sami potrafią sobą rządzić.

Po skończonej naradzie i odśpiewaniu „Międzynarodówki” delegaci sfotografowali się razem z wozami.

Delegaci rozjechali się niezmiernie zadowoleni i obiecywali, iż nie zawiodą nadziei, pokładanych na nich przez Władzę Radziecką z Kompartją.

Dowbysz, 13 VI. 1925 r.

Ostatni.

Delegaci z okolicznych wsi zjeżdżają się do Bykówki na naradę.

14 czerwca 1925 r.

Bykówka. Sala klubowa przepelniona po brzegi. Bronzowe od słońca i wichrów wąsate twarze. Krzepkie, przysadziste postacie.

Odbywa się zjazd w sprawie wydzielenia rejonu polskiego.

Przywitania. Przemowy. Muzyka.

Zewsząd rozlega się mowa polska. Nadpisy, hasła w języku polskim odczytywane są z wielką uwagą.

Jeden za drugim występują z przemówieniem delegaci zja zdu.

W prostych, lecz jak stal dzwiczących słowach witają Władzę Radziecką, Partję Komunistyczną.

Radzą poważnie, ze skupieniem o granicach rejonu, o jego centrum.

Występują włościanie wiosek ukraińskich, które z powodu położenia geograficznego, mają wejść do rejonu polskiego.

— Towarzysze! A czy będziemy mieć swoje ukraińskie Rady wioskowe i czy nie będziecie kazali nam na starość uczyć się po polsku?

Otrzymują odpowiedź wyjaśniającą.

— No, to wszystko w porządku—odpowiadają zadowoleni;—razem wygualiliśmy burżujów naszych i wa-

szych, razem będziemy budować nasze państwo robotniczo-włościańskie!

Komisje, wydzielone przez zjazd dla opracowania szeregu spraw, wracają do sali obrad.

Odczytują się uchwały komisji.

Dzwiczą słowa: „...Jednogłośnie przyłączyć się do rejonu polskiego... Centrum rejonu—Dolbysz...”

Huczne oklaski świadczą o jednomyślności delegatów zjazdu.

Występuje jeden z delegatów:

— Towarzysze! Dzisiaj, gdy my, w swoim państwie robotniczo-włościańskim, mamy możliwość rozwijać kulturę w swym własnym języku, w Polsce burżuazyjnej mniejszości narodowościowe nie mają prawa nie tylko rozwijać swej kultury, ale nawet mówić w swym języku. To, co my dzisiaj przeprowadziliśmy, doda sił robotnikom i włościanom polskim do stworzenia Polskiej Socjalistycznej Republiki Rad!...

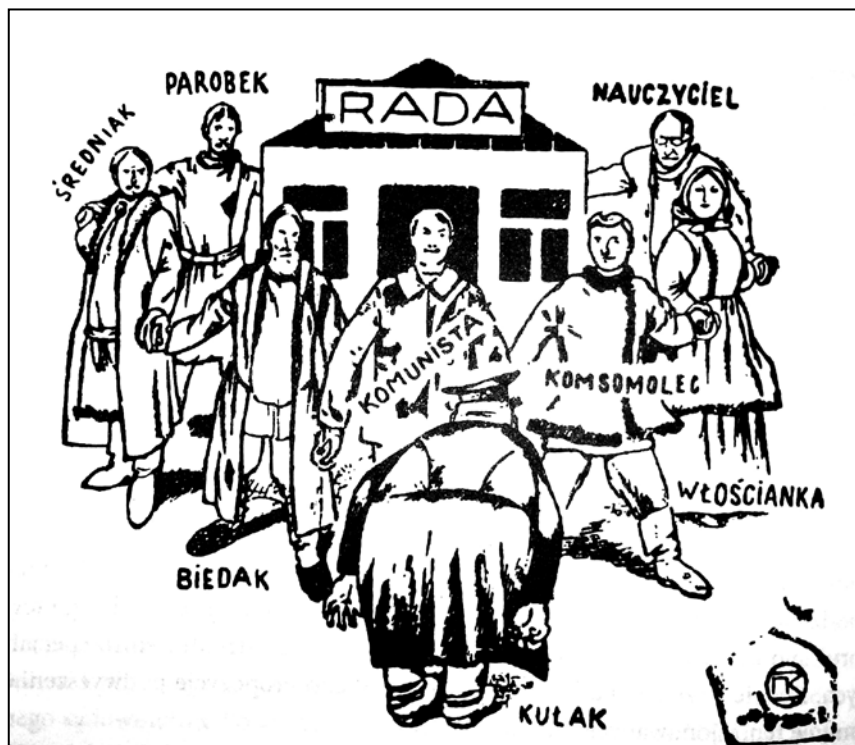
Długo niemilkające oklaski.

Muzyka gra Międzynarodówkę. Wszyscy podchwytyją pieśń. Słowa hymnu proletarjackiego z potężną mocą płyną aż hen ku granicom Polski i wywołują strach w tych, co słuchają tej pieśni z nienawiścią i radość w sercach robotników i włościan.

A. HOSZOWSKI.

POLSKI EKSPERYMENT NARODOWOŚCIOWY
SOWIECKA PRASA POLSKOJĘZYCZNA

29. Polska rada wiejska pod przywództwem komunisty przeciwstawia się kułakowi, „Orka”, Mińsk, 7 I 1928.
Zbiory Nikołaja Iwanowa.

WALKA SOWIECKIEJ PRASY POLSKOJĘZYCZNEJ Z KOŚCIOŁEM I II RZECZĄPOSPOLITĄ

30. Duchowni i kapitał jako „ciemężyciele ludu”, „Trybuna Radziecka”, Moskwa 1928, nr 1.
Fot. Henryk Głębocki.

**POLSKI EKSPERYMENT NARODOWOŚCIOWY
WALKA SOWIECKIEJ PRASY POLSKOJĘZYCZNEJ
Z KOŚCIOŁEM I II RZECZĄPOSPOLITĄ**

31. Zemsta na duchownych i „burżuazji”,
„Trybuna Radziecka”,
Moskwa 1928, nr 14.

Fot. Henryk Głębocki.

Robotnik i włościanin zdławia burżujów i klechów —
swoich zawziętych wrogów

32. Józef Piłsudski jako zagrożenie dla Białoruskiej SRS, „Orka”, Mińsk, 10 IV 1929.

Zbiory Nikołaja Iwanowa.

33. Najwięksi wrogowie władzy sowieckiej w środowiskach polskich,
„Trybuna Radziecka”, Moskwa, 10 X 1930.

Zbiory Nikołaja Iwanowa.

POLSKI EKSPERYMENT NARODOWOŚCIOWY

WALKA SOWIECKIEJ PRASY POLSKOJĘZYCZNEJ Z KOŚCIOŁEM I II RZECZĄPOSPOLITĄ

Mińsk „ORKA” Nr. 96 z dn. 14 XII 1929

BEZBOŻNICY! WIĘCEJ AKTYWNOŚCI NA FRONCIE WALKI KLASOWEJ Z RELIGJĄ. DO WSPÓŁZAWODNICTWA SOCJALISTYCZNEGO W BOJKOTOWANIU KLERU I RELIGJI.

Coroczne chodzenie kłechów „po kołędzi” ma na celu nie tylko „zbieranie ofiar i datków”, to jest poprostu strzyżenie owieczek, ale i wykonanie określonej roboty, która jest niewątpliwie kontrrewolucyjną. Wędrujący od domu do domu, od wsi do wsi kłecha jest nie tylko nikczemnym zdziercą-wydrwigzosem, ale i oszustem, kontrrewolucyjnym agitatorzem. Kłecha odwiedza parafian niby po to „zeby się bliżej zapoznać z ich potrzebami duchowenemi, umocnić ich w wierze” i t. d., a w rzeczywistości wygląda to inaczej. Kłecha strofuje „wiernych” za czytanie radzieckich księzek naukowych i gazet, a zaleca kantyczki, modlitewniki i „żywoty świętych”, namawia rodziców, by nie puszczali dzieci do pionierów a młodzieży do komсомолu i różnych organizacji społecznych, agituje przeciwko zakupom i kolektywizacji, szczyry różni płaki o „brzech bożych” szych na bolszewików, narzeka na ścieżki ciżsy (dla kłechów są one naprawdę coraz cięższe), z rozjąstionym obliczem opowiada o jak to w Polsce jest dobrze i t. d. i t. d. Krótka mówiąc—kłecha urabia opuję ciemnych mas przeciwko partji komunistycznej, władzy radzieckiej i budownictwu socjalistycznemu i rozmówkami o „miłości boga i ojczyzny”, o jedności narodojwej stara się wyrabiać w tych masach sympatje do Polski faszystowskiej.

udaremnić. Biedota i średniacy, a przede wszystkim członkowie kolektywów powinni nie puszczać do siebie kłechów „z kołędą” i organizować z opłatkami. Kłecha powinien zawczasu wiedzieć, że taki to kolektyw lub wieś nie wpuszcza go do siebie,—wówczas i zdaleka nosa nie pokaże. Co więc trzeba robić? Na ogólnych zebraniach kolektywistów, aktywów, biedoty i całych wsi pobierać uchwały o tym, żeby księżdz lub organisty do kolektywu lub wsi nie dopuścić. Na drogach u wozów do kolektywu lub wsi porozwieszać na fyczkach wypisane na płótnie odpowiednie hasła i plakaty i ogłoszenia (na rz.: „Na mocy uchwały ogólnego zebrania ludności wsi wstępn księżdz „z kołędą” i organistom z opłatkami jest do tej wsi wzbroniony”).

W tych zaś wsiach, gdzie takie uchwały nie zostały powzięte, wszyscy aktywiści i niewierzący biedacy oraz średniacy powinni takie hasła wywieszać na drzwiach swych domów i mieszkań.

Jeśli do tej sprawy dzielnie się zabiorą komсомолcy, komórki „Bezbożnika”, korespondenci gazet i cały aktyw wiejski, to wiele domów, wsi i kolektywów będą musieli kłechy w tym roku pominać.

Bojkot kłechów należy organizować w drodze współzawodnictwa socjalistycznego między kolektywami i wsiami.

„Boże narodzenie” uczynimy drugim dnem Industralizacji.

Robotnicy Charkowa i Leninogrodu postanowili „bożego narodzenia” nie obchodzić, lecz dni te (25 i 26 grudnia) uważać za drugi dzień Industralizacji. Pierwszy dzień Industralizacji zorganizowany dnia 6 sierpnia r. b. dał 16 milionów rubli na rzerz uprzemysłowienia naszego kraju. Z tej sumy Wszechzwiązkowa Centralna Rada Zw. Zawodowych wysygnowała już 4 miliony rubli na kolumny traktorowe. Z jeszcze większym zapalem i skutkiem zorganizują robotnicy ZSRR drugi dzień Industralizacji.

Jednakowoż za przykładem klasy robotniczej powinna pójść i wieś pracująca. Przedewszystkim trzeba postarać się, żeby 25 i 26 grudnia były dniami roboczymi. W dni te powinny być czynne wszystkie urzędy, instytucje, szkoły i przedsiębiorstwa, a i sami właściciele powinni zajmować się

Hasła przeciwświąteczne.

- 1. Wyjętą pracę antyreligijną oczyścić drogę do kolektywizacji.
2. Wzmocnimy walkę z kulakami, niepiętnem i klerem.
3. Precz z „bożym narodzeniem”, niech żyje ciągły tydzień roboczy!
4. Zamiast „bożego narodzenia”—dzień Industralizacji i kolektywizacji!
5. Kler—najwerniejszy pomocnik kontrrewolucji.
6. Jaskółce oszustwa i obłudy—kościółce, cerkwie i synagogi—zamienimy w ogniska kultury socjalistycznej.
7. Budujemy nowy świat na zasadach kolektywnej, prawdziwie komunistycznej pracy.
8. Bojowym zadaniem komсомолu jest wzmocnić walkę z religją.
9. Współzawodnictwo socjalistyczne jest klasowym orężem walki z religją.
10. Walczcie z pojedynczymi stóskami do religji.
11. Wszyscy pracujący—pod sztandar Związku Wajujących Bezbożników!
12. Kler katolicki to najwerniejszy sługa polskich faszystów: kapitalistów i obszaruków.
13. Precz z księżkami i ksiązkami do nabożeństwa—czytajcie i rozpowszechniajcie ksiątki radzieckie i komunistyczne gazety polskie.
14. Kontrrewolucyjnemu hasłu jednności narodojwej religijnej, głoszonemu przez księży i kulaków, przeciwstawiamy hasło solidarności mas

pracujących wszystkich narodowości w walce z elementami kapitalistycznymi.
15. Młodziecki nauczyciel polski winien stać w pierwszych szeregach wujających bezbożników.
16. Uczynimy z każdej szkoły twierdzę walki o antyreligijne wychowanie dzieci i młodzieży. W każdej szkole polskiej winna być organizacja „Młodocianych Bezbożników”.

17. Kler katolicki stoje nienawście narodowościową i antysemityzm. Przeciwnieży tej kontrrewolucyjnej agencji wzmocnią solidarność klasową mas pracujących wszystkich narodowości.
18. Religja i wódka—to dwie trucizny, które otumaniają umysł i odbijają włąć mas pracujących do walki o socjalizm.
19. Każde nasze zwycięstwo na froncie walki z niepiętnością—to nowy cios elementom i zabobonom, na których żeruje religja.
20. Pracująca młodzieży włościańska! Bądź przykładem dla starych! Nie chodź do kościoła, nie wpuszczaj do domu kłechów i ich slugosów, nie wykonywujcie obrzędów religijnych (chrztów, wesel religijnych, pogrzebów religijnych).

21. Kler walczy przeciwko pięćlatce. Wykonajmy ją w ciągu 3-4 lat.
22. Hderzmy na kulaków i kler kolektywizacją i socjalistyczną przebudową wsi.

Z chłutannem w sułannem—ks. Kuzłuna!

POLSKI EKSPERYMENT NARODOWOŚCIOWY

WALKA SOWIECKIEJ PRASY POLSKOJĘZYCZNEJ Z KOŚCIOŁEM I II RZECZĄPOSPOLITĄ

O CHARAKTERZE I ZADANIACH KAMPANII ANTYŚWIĄTECZNEJ

(Z materiałów Centralnej Sekcji Antyreligijnej i Antykościelnej z Wiljki Wojującej Bezbożników).

Zdemaskować religie — narzędzie kontrrewolucyjnej roboty księży i kuliaków.

1. Zadania, stojące przed organizacją wojujących bezbożników w związku z nadchodzącymi świętami religijnymi — „Boże Narodzenie”, Nowy

rok, święto „Trzech króli”, nakreślone są przez sytuację, wpływającą z wzmożonego natarcia socjalistycznego na elementy kapitalistyczne wsi i miasta przy równoczesnym i nieuniknionym zaostreniu się walki klasowej z jednej strony i z drugiej — przy szalonym nęskowaniu napadu na Związek Kadziński ze strony polskiego i światowego faszyzmu.

2. Nie ulega wątpliwości, że kuliakstwo i księżyca wyszukują cały okres świąteczny (od początku postu do święta trzech króli) dla spójgowania antyradzieckiej roboty, dla propagowania hasła narodo-religijnej jedności, dla wzmożonej agitacji na rzecz faszyzmu w Polsce itd.

W szczególności kuliacy i księżyca będą szeroko wykorzystywać t. zw. „kolędy” i „wilję” dla propagandy i demoustrowania jedności narodo-religijnej.

Na podstawie przykładów z roku przeszłego, kiedy kuliacy i księżyca szykowali się do wyborów i starali się przeciągać na swoją stronę część ludności wiejskiej, można się spodziewać, że w tym roku przystąpią oni do zorganizowania masowych wilji, wspólnie z biedotą i parobkami.

Wszystkie te środki kuliaków i księżyca będą skierowane nie tylko na oderwaną agitację na korzyść religijno-narodowej jedności, lecz przede wszystkim na udaremnienie konkretnych poczynań budownictwa socjalistycznego w mieście i na wsi.

3. Pobici z kretesem na froncie kampanii zakupów zboża, kuliacy i księżyca, opierając się na tercjarzach i różnych kuliackich fagasach z pomocą księcielnego aktywu, poprowadzą nadal wyjątkową walkę przeciwko polityce partji i władzy radzieckiej, szczególnie zaś przeciwko rekonstrukcji (przebudowie) gospodarki rolnej. Związka zaś niewątpliwie spróbują oni — wzorem ubiegłych lat — wykorzystać «boże narodzenie» dla przygotowania swej kontrakcji wyborów do rad, obrabiając w odpowiedni sposób biedotę i średniaków podczas t. zw. „kolędy” i „wilji”. Dlatego koła bezbożników i poszczególni bezbożnicy powinni zwrócić główną uwagę w czasie antyświątecznej kampanji na zdemaskowanie antyradzieckiej roboty kuliaków i księżyca.

Obrządkom i tradycjom religijnym przeciwstawimy świadomą walkę biedoty i średniactwa o kolektywizację wsi, o kulturę.

4. Kampanja antyreligijna, nie ograniczając się tylko do wyjaśnienia klasowej istoty religji i w szczególności «bożego narodu», powinna mieć jasno wyrażony charakter polityczny.

W przeciwieństwie do kuliakowskiej agitacji za narodo-religijną jedność należy szeroko prowadzić robotę nad umocnieniem jedności klasowej polskich mas pracujących z ludem robotczym innych narodości.

5. W agitacji politycznej należy demaskować kontrrewolucyjną rolę kuliaków i księżyca na przykładach ich prób i wysiłków nad udaremnieniem naszych zakupów zboża, ich walki przeciwko kolektywizacji wsi, przeciwko pożyczkom państwowym. Szczególnie zaś trzeba podkreślać przygotowywanie się polskiego faszyzmu do napadów na ZSKK i rolę duchowieństwa w tej sprawie.

Koła, zwłaszcza wiejskie powinny prowadzić rzeczową agitację za uprzemysłowienie kraju przez rozpowszechnianie obligacji 3-jej pożyczki uprzemysłowienia.

6. W przeciwieństwie do katolickiej «wilji» należy organizować zebrańca biedoty wspólnie z aktywem radzieckim i średniakami dla rozpatrzenia spraw kolektywizacji wsi, podziału ulgowego funduszu materiałów leśnych (na budowlę i opał), kwestji likwidacji niepiśmienności, wyborów kandydatów do polskich rybaków, techniki pedagogicznej i t. p. uczelni (ilość kandydatów według sześciolocznej przydziału miejsc) i t. p.

Pożądanym jest, aby niewierzący biedacy i średniacy wywiesili na ścianach swych domów antyreligijne hasła podczas obchodzenia chłup przez księżyca z „kolędą”.

7. Specjalną uwagę należy zwrócić na postawienie roboty wśród kobiet, chłopów i żon robotników.

8. W przeciągu grudnia i stycznia należy szeroko przeprowadzić agitację i propagandę nad urządzeniem ogródków i żłobków dziecięcych za społeczne pieniądze.

9. Nader baczną uwagę należy udzielić sprawie przeprowadzenia antyświątecznej kampanji w szko-

łach. W dzień „wilji” i w pozostałe dni świąt należy urządzić masowo wieczory dziecięce z występami artystycznymi.

10. Należy też wszechstronnie wykorzystywać koła dramatyczne i chórowe dla przeprowadzenia antyświątecznej kampanji. Teatralnym, księcielnym widowiskom i obrzędom («szopka», «pasterka» i t. p.) należy przeciwstawić kulturalną-teatralną robotę naszych organizacji. Wyd. Centralne (Moskwa, Nikolska 10) wydało w pierwszych dniach grudnia specjalną broszurę — zbiorek utworów scenicznych w cenie 30-35 k.

11. Pożądanym jest, aby organizacje społeczne urządziły w czasie świąt religijnych uroczyste zebrańca, poświęcone sprawozdaniom ze swej działalności i rozpatrywaniu środków dla jej wzmocnienia.

Pod znakiem współzawodnictwa socjalistycznego.

12. Kampanję poleca się prowadzić na zasadzie socjalistycznego współzawodnictwa pomiędzy republikami, okręgami i t. d.

Likwidacja niepiśmienności, organizowanie bibliotek, propaganda kolektywów rolnych i zakładanie nowych stowarzyszeń społecznej uprawy roli, propaganda uprzemysłowienia kraju i pięcioletniego planu, propaganda podniesienia urodzajności wspólnymi siłami biedaków i średniaków, spójgowanie roboty istniejących organizacji społecznych i zakładanie nowych, w szczególności zaś stowarzyszenia wzmocnienia obrony, lotnictwa i przemysłu chemicznego („Osoawjochimu”) — oto są główne zadania, które należy powiązać z kampanją antyświąteczną wśród polskiej ludności pracującej.

13. Naczelne miejsce w kampanji powinna zająć propaganda pięcioletniego planu budownictwa gospodarczego i kulturalnego. Zasadniczą treścią kampanji antyświątecznej powinno być przeciwstawienie trzeciego planu wielkich robót ludu robotniczego kłamliwym obietnicom i próżnym nadziejom, przeciwstawienie wielkiego pochodu kulturalnego mas i ich walki o nowy ustrój socjalistyczny — zmarszałym tradycjom i obrzędom. W szczególności zaś nadaje ważną praktyczną część składową antyświątecznej kampanji stanowią propagandę ciągłego tygodnia pracy i walki z religijnymi przeciwnikami.

POLSKI EKSPERYMENT NARODOWOŚCIOWY

WALKA SOWIECKIEJ PRASY POLSKOJĘZYCZNEJ Z KOŚCIOŁEM I II RZECZĄPOSPOLITĄ

338

„Mińsk, Orka” of 93 Nov 2-XII-29
Archiwum
№ 93 (287)

1-go GRUDNIA ROZPOCZYMA SIĘ KAMPANJA ANTYŚWIĄTECZNA.

PRZYGOŁOZYMY SIĘ DO KAMPANII

Do tak swanego «bożego narodenia» pozostało niespełna miesiąc czasu. Kier szykuje się: organizacja przygotowują opłatki i już zawczasu obliczają, ile mogą zarobić na tym interesie; księża chodzą po kołedzie i t. d. Nie wątpimy, że kier przygotowuje się dobrze i w porę. A czy przygotowują się nasze kadry antyreligijne, nasze instytucje kulturalno-oświatowe i organizacje?

Otóż trzeba stwierdzić, że, bez względu na szereg odnośnych dyrektyw partji, przełomu w stronę systematycznej codziennej walki z religią jeszcze nie mamy.

Praca antyreligijna ma jeszcze charakter przeważnie kampanijny i to zwykle taką przedświąteczną kampanię antyreligijną zaczynamy dopiero z nadejściem świąt religijnych.

By się to nie powtórzyło i obecnie, przeciwko bożemu narodeniu kampanię trzeba rozpocząć niezwłocznie, nie odkładając ani na dzień. Tą sprawą muszą się zająć nie tylko kółka antyreligijne i komórki „Wojujących Bezbożników”, ale i wszystkie kulturalno-oświatowe instytucje i organizacje: szkoły, kluby, izby czytelnie, kółka czerwone.

Kampanię należy poprowadzić nie tylko pod kątem obalania wszelkich budurów religijnych jak „niepokalane poczęcie”, narodziny Chrystusa” i t. d., ale właśnie pod znakiem wyjaśnienia szkodliwej, kontrrewolucyjnej istoty religji i działalności duchowieństwa, pod hasłem powiązania walki z religią z wręczewieniem pięciolatki, uproszyszeniem kraju, socjalistyczną przebudową gospodarki rolnej.

Izby czytelnie, kluby, kółka dramatyczne i t. d. muszą zawczasu obmyśleć i opracować masowo przedsięwzięcia (zebrania, przedstawienia, rozrywki), któreby w dni świąt religijnych odciągnęły ludność od kościoła. Trzeba przeprowadzić pracę tak, by w dni «święt bożego narodenia», jak sreasta i w dni wszelkich innych świąt religijnych, praca w przedsiębiorstwach, instytucjach, szkołach, kolektywach i t. d. szła normalnie.

Kampanię przeciw bożemu narodeniu należy wykorzystać dla werbunku nowych członków komórek bezbożnika, organizacji nowych kół antyreligijnych, wzmożenia natarcia na wroga klasowego i jeszcze większego umasowienia całego ruchu antyreligijnego.

OGŁOSIMY BOJKOT KSIĘZOM I ORGANISTOM.

Corocznie organizaci z opłatkiem, a księża po kołedzie objeżdżają wsie, wydłużają pieniądze i produkty, prowadząc jednocześnie kontrrewolucyjną agitację.

Położmy kres wyszukiwaniu i tumanieniu szerokich mas pracujących. Organizujcie całemi wsiami bojkot zdziercom w sutanach, nie puszczajcie ich do swych wsi.

Do walki z religią stają masy.

(Rejon Chojnicki).

Wiad o tym, że proboszcz parafji Chojnickiej ks. A. Sak zrzucił sutanę i wyrzekł się kościoła, biedoty polska i średniacy rejonu Chojnickiego przyjęli z wielkim zadowoleniem. W związku z tym w rejonie została przeprowadzona kampanja wyjaśniająca upadek i galcie kościoła katolickiego. Na zebraniach występowało wielu włościan, którzy zdecydowanie stwierdzali szkodliwość religji i kontrrewolucyjną działalność kiera. Na tie tego biedota wystąpiła z wnioskiem o oddaniu Chojnickiego kościoła pod miejscową siedmiolatkę polską, która ma bardzo szczupły lokal.

Uchwałę o oddaniu kościoła pod siedmiolatkę powzięło jednogłośnie zebranie biedoty wsi Zabłocie, a następnie i ogólne zebranie ludności tej wsi. W parę dni później, a mianowicie 25 listopada, taka sama uchwała zapadła na ogólnym zebraniu ludności wsi Nastolje. Tam biedota energicznie występowała przeciwko kościołowi. Włościanin A. Tyankowicz odważył się:

Kościół nie przynosi żadnej korzyści, a tylko zaciemnia i ogłupia masy pracujące; a więc precz z kościołami, wykorzystajmy je dla celów kulturalno-oświatowych!

Włościanie wsi Nastolje wyzwalali również na współzawodnictwo socjalistyczne ludność białoruską miasteczka Chojnik i wsi Wołok, wystawiając za warunek oddanie cerkwi pod elekrownię.

Kulaciwo próbuje sprzeciwić się temu masowemu ruchowi antyreligijnemu, ale wszędzie znajduje należyty odpór.

Ant. Jaźwiński.

OGÓL RODZIELSKI STAJE PRZECIWKO RELIGJI I ANTYSEMITYZMOWI.

(m. Bobrujsk).

Przed kilku dniami w 25-aj polskiej szkole w Bobrujsku odbyło się zebranie rodzicielskie.

Po wyłączeniu informacji o pracy szkoły i o jej najbliższych zadaniach, mierzg osób z poród rodziców wystąpiło w dyskusji. Między innymi wystąpiła ob. Wachowicz. Międa to kowota, ale ogromnie fanatyczna. Krzycała, że jest „s partją komunistyczną i pragnie socjalizmu, ale religji nigdy się nie wyrzeknie”. Na zakończenie wystąpiła z wnioskiem, by jedną z klas nazwać „klasą dobrego chrześcijanina”. Charakterystycznie, że Wachowicz, będąc fanatycznie religijną, jest jednocześnie antysemitką. „Tumaczyła”, iż słowo „yd pochodzi stąd, że „yd nie umie żyć”. Wogole Wachowicz naplotła dużo głupstw. Jednakowoż ogół rodzicielski dał jej należyty odpór. Między innymi robotnik Lichnowicz dowiódł ob. Wachowicz, że religja jest szkodliwa dla mas pracujących i że kto jest z religią, ten jest przeciwko partji komunistycznej i władzy radzieckiej. W odpowiedzi na wystąpienie ob. Wachowicz ogólnie zebranie uchwalilo rezolucję, w której rodzice obiecują dopomagać szkole w klasowym, antyreligijnym i międzynarodowym wychowaniu dzieci. Rodzice przyrzekają nie zmuszać dzieci do chodzenia do kościoła. Na tym zebraniu wybrano również komitet wzajemnej pomocy.

Echo.

Baczność, bezbożnicy! (m. Mińsk).

Istniejąca przy 6 szkole komórka „Wojujących Bezbożników” wywya do apózwadnictwa socjalistycznego komórki «W. B.» przy klubie Im. Rósy Luksemburg i przy 33 szkole na następujących warunkach:

- 1) Osiągnąć wzrost liczby członków o 100 proc.
- 2) Zebrania komórki przeprowadzać regularnie co trzy pięćdniówki.
- 3) Prócz systematycznych pogadanek i referatów w ciągu roku przeprowadzić następujące antykatolickie kampanje:
  - a) na boże narodenie;
  - b) - zwiastowanie;
  - c) - na wielki post;
  - d) - wielkanoc;
  - e) - siłone świętki;
  - f) - boże ciało;
  - g) - św. Rocha.

Każde z tych kampanji winna być urozmaicona jakąś rozrywką kulturalną, jak kino, przedstawienie, majówka i t. d.

4) Osiągnąć 100-procentową obecność członków komórki na jej zebraniach, masówkach i t. d.

5) Regularnie i punktualnie wpłacać składki członkowskie.

6) Wszyscy członkowie komórki zaprenumerują gazete „Bezbożnik”.

7) Wszyscy członkowie komórki biorą udział w zaspisie na 3 pożyczki uproszyslowienia.

8) Ściągać jaknajwięcej ludności na zebrania i kampanje organizowane przez komórkę. Jesteśmy przekonani, iż wcieleniem powyższych punktów w życie przyczynimy się również do wyzwolenia mas pracujących z ciemnoty i zacofania religijnego, do osłabienia i ostateczne o zianiania wrogich nam sił, do wzmożenia w naszym kraju elementów socjalistycznych.

Z polecenia komórki

A. Andrzejewski.

Wzięli się do pracy kółkowej i masowej.

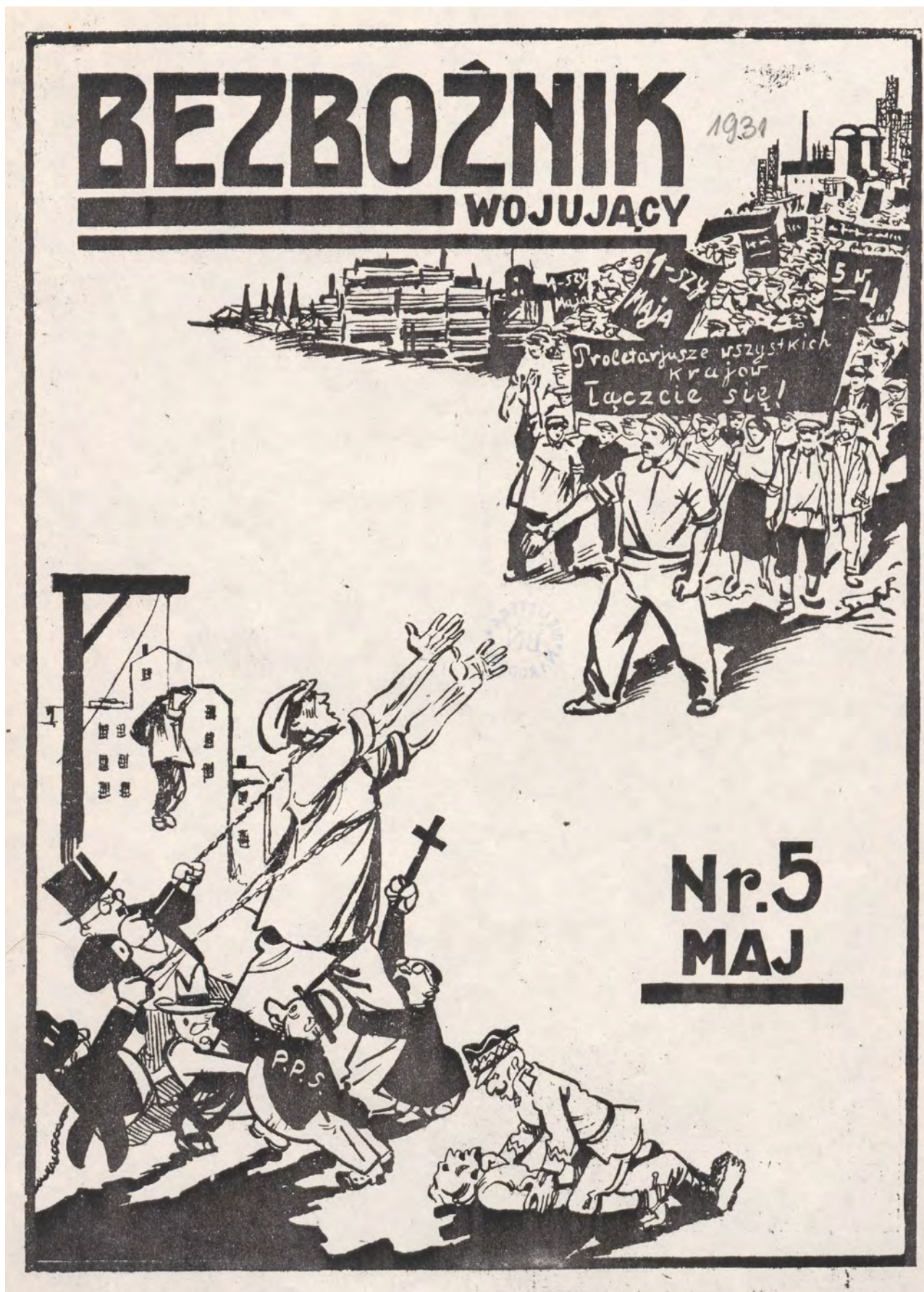
(Tatarszczyzna, rej. Kojdanowskiego).

Praca antyreligijna w Tatarszczyżniańskiej szkole młodzieży włościańskiej zaczęła się w roku ubiegłym, kiedy to została zorganizowana komórka bezbożników. W tym roku praca posunęła się znacznie naprzód. Komórka, licząca początkowo 20 członków, wzrosła trzykrotnie, licząc obecnie 62 członków, którzy są podzieleni na trzy grupy. Każda grupa pracuje osobno, korzystając z „Włościańskiego podręcznika antyreligijnego”. Co tygodnia odbywa się wspólna konferencja, na której wszystkie trzy grupy podsumowują swą pracę. Komórka bezbożników organizuje wieczory antyreligijne dla uczniów, okolicznych włościan. 31 października odbył się taki wieczór z okazji „wszystkich świętych i dnia zadusznego”.

J. Niewiarowski.

POLSKI EKSPERYMENT NARODOWOŚCIOWY

WALKA SOWIECKIEJ PRASY POLSKOJĘZYCZNEJ Z KOŚCIOŁEM I II RZECZĄPOSPOLITĄ

37. Okładka „Bezbożnika Wojującego” 1931, nr 5. Złoty Nikołaj Iwanowa.

**POLSKI EKSPERYMENT NARODOWOŚCIOWY
KOMUNIŚCI POLSKIEGO POCHODZENIA W TRYBACH WIELKIEGO TERRORU**

38. Barbara Budkiewicz, ur. w 1886 r. we wsi Głuchówka (gubernia mohylewska), sowiecka komunistka polskiego pochodzenia, członek WKP(b), redaktorka wydawnictw *Historia wojny domowej* i *Historia fabryk*, docent w katedrze historii powszechnej na moskiewskim Komunistycznym Uniwersytecie Mniejszości Narodowych Zachodu. Żona Stanisława Budkiewicza. Aresztowana, skazana na śmierć 21 VIII 1937 r. za udział w „antysowieckiej organizacji kontrrewolucyjnej”, rozstrzelana tego samego dnia. Została skremowana i pochowana w anonimowym grobie na cmentarzu Dońskim w Moskwie.
Centrum Naukowo-Informacyjne „Memorial” w Moskwie.

39. Stanisław Budkiewicz, ur. w 1887 r. w Łodzi, sowiecki komunista polskiego pochodzenia, zajmował wysokie stanowisko w wywiadzie wojskowym Armii Czerwonej, oficjalnie był sekretarzem naukowym redakcji *Sowieckiej encyklopedii wojskowej*. Aresztowany, skazany na śmierć 21 IX 1937 r. za udział w „antysowieckiej organizacji kontrrewolucyjnej”, rozstrzelany tego samego dnia. Został skremowany i pochowany w anonimowym grobie na cmentarzu Dońskim w Moskwie.
Centrum Naukowo-Informacyjne „Memorial” w Moskwie.

**POLSKI EKSPERYMENT NARODOWOŚCIOWY
KOMUNIŚCI POLSKIEGO POCHODZENIA W TRYBACH WIELKIEGO TERRORU**

40. Tomasz Dąbal, ur. w 1890 r. w Sobowie (pow. tarnobrzęski), sowiecki komunista polskiego pochodzenia, poseł na Sejm RP, w 1923 r. przekazany do ZSRS w ramach wymiany więźniów, jeden z czołowych ideologów polskiego eksperymentu narodowościowego. W latach trzydziestych XX w. prowadził działalność oświatową i propagandową na Marchlewszczyźnie, w polskim rejonie narodowym na terenie Ukraińskiej SRS. Aresztowany, skazany na śmierć 21 VIII 1937 r. za „udział w organizacji szpiegowsko-dywersyjnej”, rozstrzelany tego samego dnia. Został skremowany i pochowany w anonimowym grobie na cmentarzu Dońskim w Moskwie.

Domena publiczna.

41. Bruno Jasiński (właśc. Wiktor Zysman), ur. w 1901 r. w Klimontowie, sowiecki komunista polskiego pochodzenia, poeta i skandalista okresu modernizmu, współautor manifestu futurystycznego *Nuż w bżuhu. Jednodniówka futurystów* (1921), we Francji wydał powieść *Pałę Paryż*, za co został z tego kraju wydalony w 1929 r. i wyjechał do ZSRS, członek WKP(b) i zarządu Związku Pisarzy Sowieckich. Aresztowany, skazany na śmierć 17 IX 1938 r. za „przynależność do organizacji kontrrewolucyjno-terrorystycznej”, rozstrzelany tego samego dnia. Pochowany anonimowo na miejscu straceń Kommunarka w Moskwie.

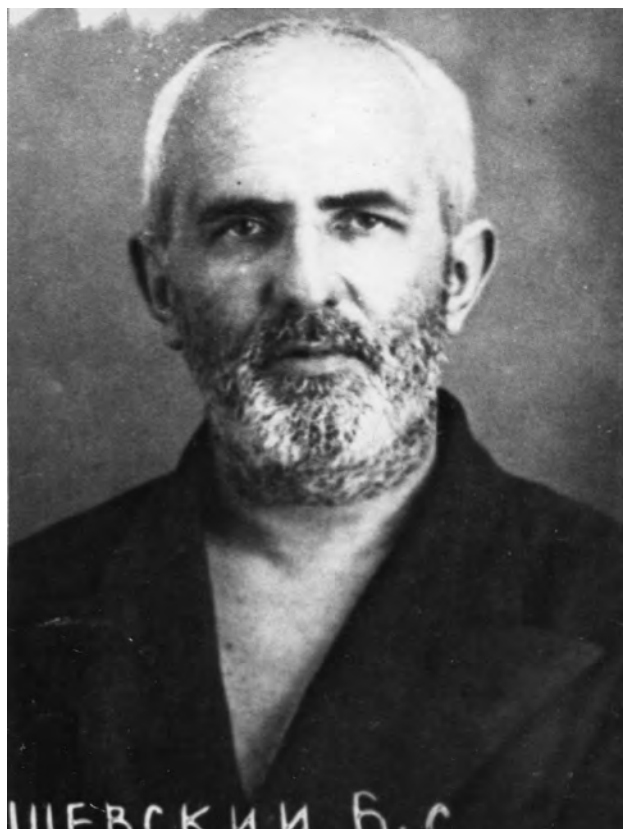
Domena publiczna.

**POLSKI EKSPERYMENT NARODOWOŚCIOWY
KOMUNIŚCI POLSKIEGO POCHODZENIA W TRYBACH WIELKIEGO TERRORU**

42. Aleksander Jodłowski, ur. w 1900 r. w Warszawie, sowiecki komunista polskiego pochodzenia, członek WKP(b), pułkownik wywiadu Armii Czerwonej. Aresztowany, skazany na śmierć 21 VIII 1937 r. za „przynależność do organizacji kontrrewolucyjno-terrorystycznej”, rozstrzelany tego samego dnia. Został skremowany i pochowany w anonimowym grobie na cmentarzu Dońskim w Moskwie. Centrum Naukowo-Informacyjne „Memorial” w Moskwie.

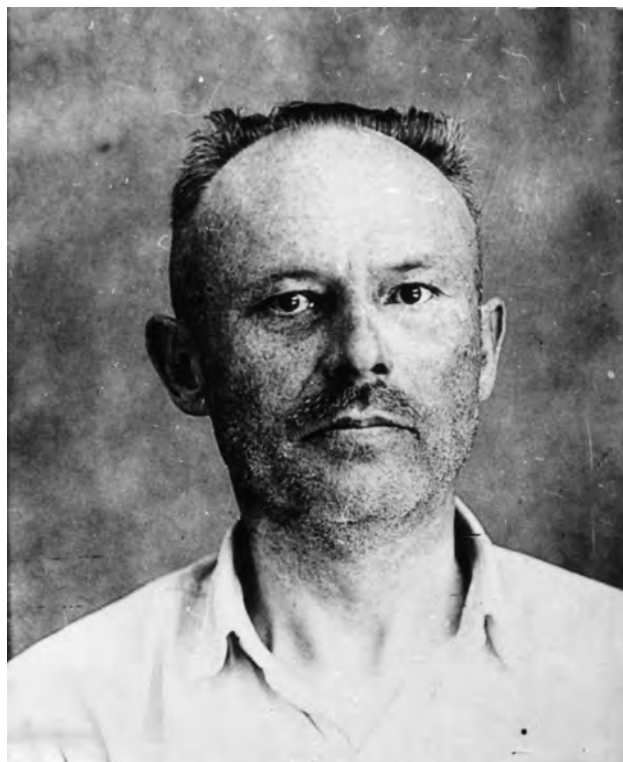

43. Bolesław Przybyszewski, ur. w 1892 r. w Berlinie (syn polskiego pisarza okresu modernizmu Stanisława Przybyszewskiego), sowiecki komunista polskiego pochodzenia, członek WKP(b) w latach 1920–1933, dyrektor Konserwatorium Moskiewskiego. Aresztowany, skazany na śmierć 21 VIII 1937 r. za „szpiegostwo i przygotowywanie aktu terrorystycznego”, rozstrzelany tego samego dnia. Został skremowany i pochowany w anonimowym grobie na cmentarzu Dońskim w Moskwie. Centrum Naukowo-Informacyjne „Memorial” w Moskwie.

**POLSKI EKSPERYMENT NARODOWOŚCIOWY
KOMUNIŚCI POLSKIEGO POCHODZENIA W TRYBACH WIELKIEGO TERRORU**

44. Witold Wandurski, ur. w 1891 r. w Łodzi, sowiecki komuni-
sta polskiego pochodzenia, jeden z czołowych ideologów pol-
skiego eksperymentu narodowościowego, w latach trzydzie-
stych XX w. prowadził Polskie Studium Teatralne w Kijowie.
Aresztowany, skazany na śmierć 9 III 1934 r. za „przygotowanie
zbrojnego powstania, szpiegostwo i udział w organizacji kontr-
rewolucyjnej”, rozstrzelany 1 VI 1934 r. Pochowany anonimowo
na cmentarzu Wagańkowskim w Moskwie. *Domena publiczna*

45. Stefan Żbikowski, ur. w 1891 r. w Woli Osowińskiej,
sowiecki komuni-
sta polskiego pochodzenia, członek
WKP(b), w latach 1918–1919 przygotowywał działalność
wywiadowczą w Wojsku Polskim, aresztowany, skazany,
później przekazany do ZSRS w wyniku wymiany więź-
niów, działał jako agent sowieckiego wywiadu wojskowego
w Niemczech, Wielkiej Brytanii, Chinach i ponownie
w Polsce (1930–1933), wykładowca Akademii Wojskowej
im. Michaiła Frunzego. Aresztowany, skazany na śmierć
26 X 1937 r. za „udział w kontrrewolucyjnej organizacji
terrorystycznej”, rozstrzelany tego samego dnia. Został
skremowany i pochowany w anonimowym grobie
na cmentarzu Dońskim w Moskwie.

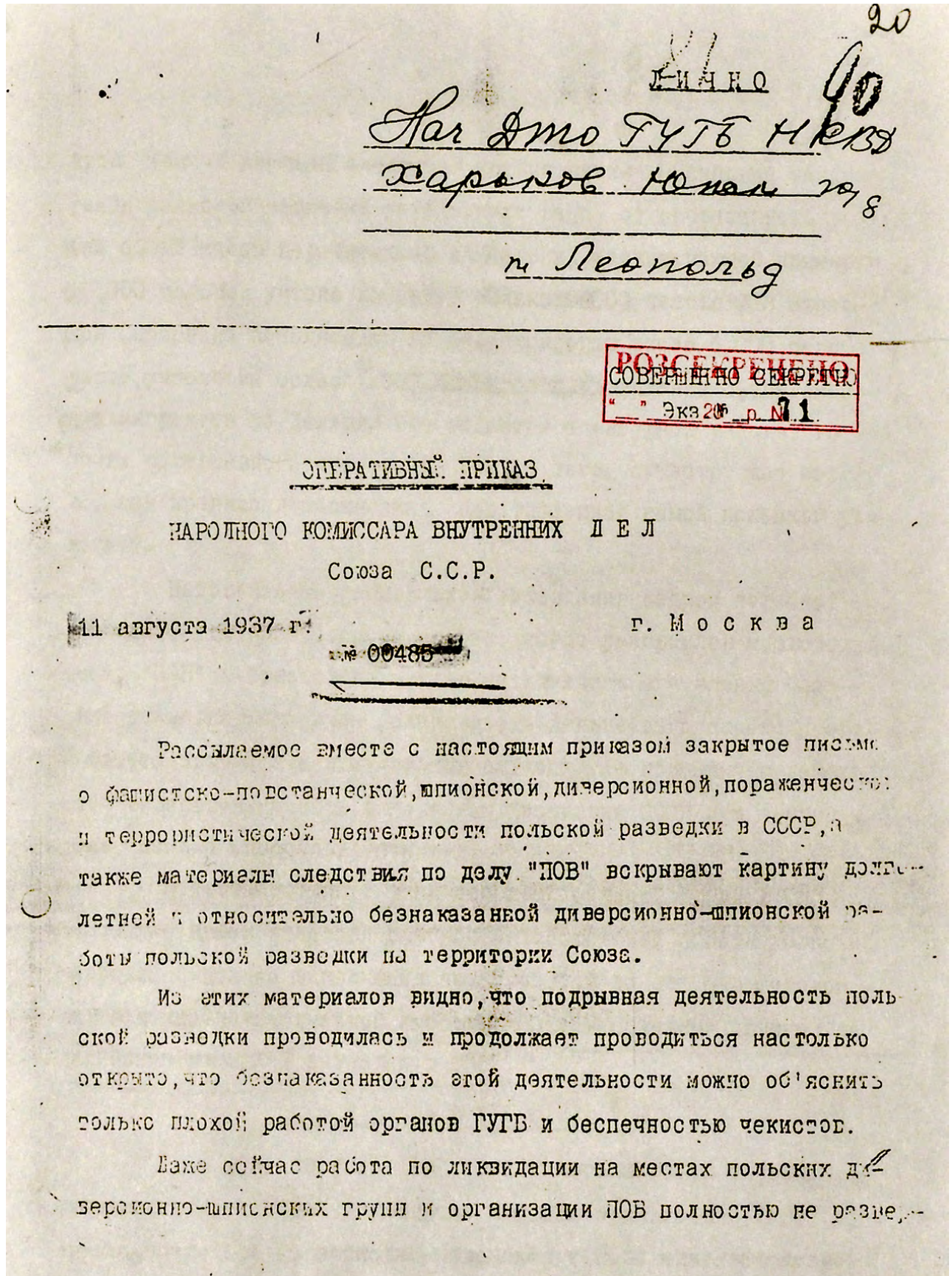
Centrum Naukowo-Informacyjne „Memorial” w Moskwie.

46. Kazimierz Barański, ur. w 1894 r. we wsi Łęczno
(gubernia piotrkowska), sowiecki komuni-
sta polskiego
pochodzenia, członek WKP(b), w 1920 r. członek oddziału
zwiadowczego na Froncie Zachodnim, w latach 1921–1924
pod pseudonimem „Kobecki” był agentem sowieckiego
wywiadu w Polsce, major bezpieczeństwa państwowego.
Aresztowany, skazany na śmierć 14 VIII 1937 r. za „szpie-
gostwo”, rozstrzelany tego samego dnia. Został skremo-
wany i pochowany w anonimowym grobie na cmentarzu
Dońskim w Moskwie.

Centrum Naukowo-Informacyjne „Memorial” w Moskwie.

LUDOBÓJCZE OPERACJE NKWD 1937–1938 – ROZKAZY

ОПЕРАТИВНЫЙ ПРИКАЗ

НАРОДНОГО КОМИССАРА ВНУТРЕННИХ ДЕЛ

Союза С.С.Р.

11 августа 1937 г.

г. Москва

№ 00485

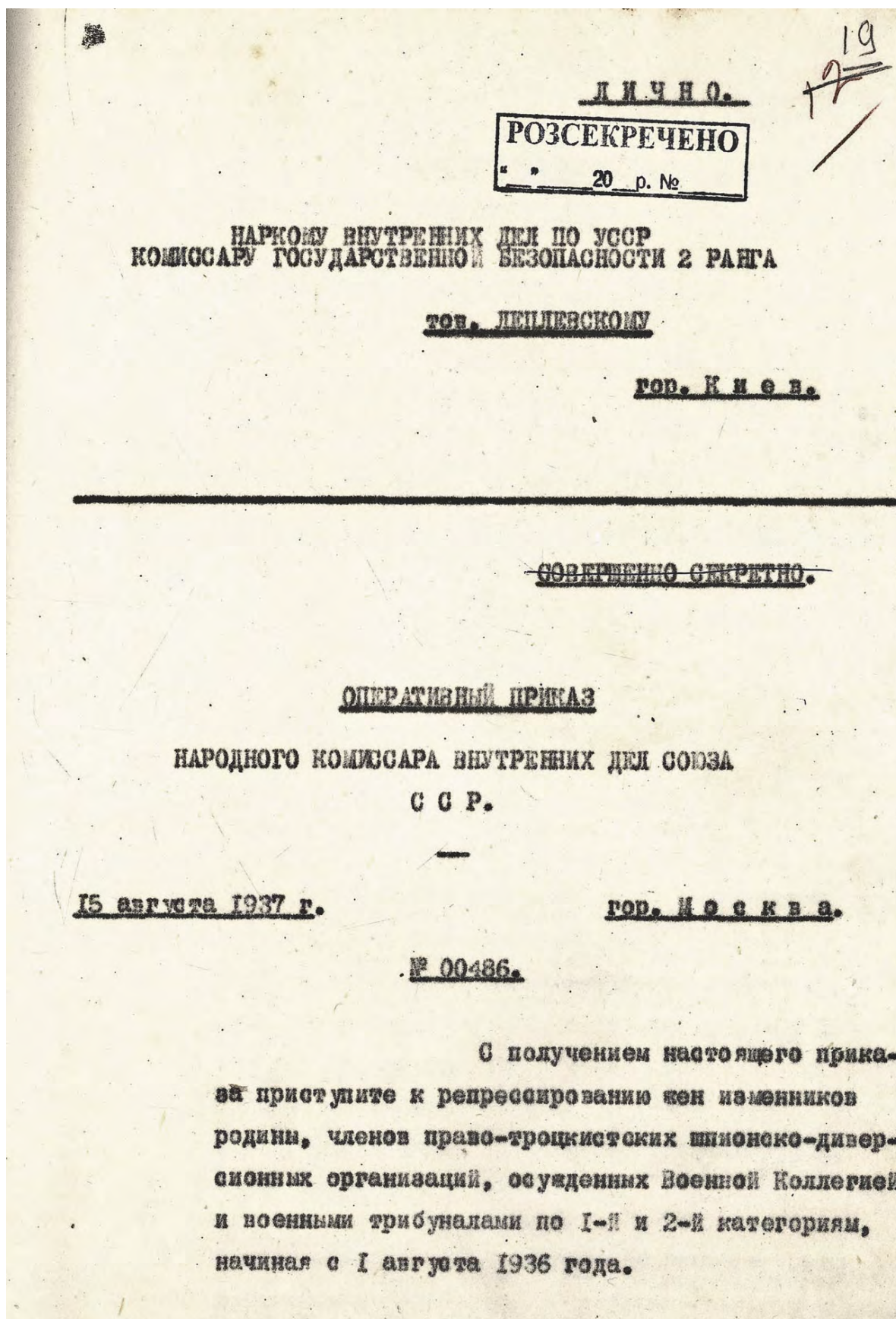
Рассылаемое вместе с настоящим приказом закрытое письмо о фашистско-повстанческой, шпионской, диверсионной, пораженческой и террористической деятельности польской разведки в СССР, а также материалы следствия по делу "ПОВ" вскрывают картину долготелетней и относительно безнаказанной диверсионно-шпионской работы польской разведки на территории Союза.

Из этих материалов видно, что подрывная деятельность польской разведки проводилась и продолжает проводиться настолько открыто, что безнаказанность этой деятельности можно объяснить только плохой работой органов ГУТБ и беспечностью чекистов.

Даже сейчас работа по ликвидации на местах польских диверсионно-шпионских групп и организации ПОВ полностью не разме-

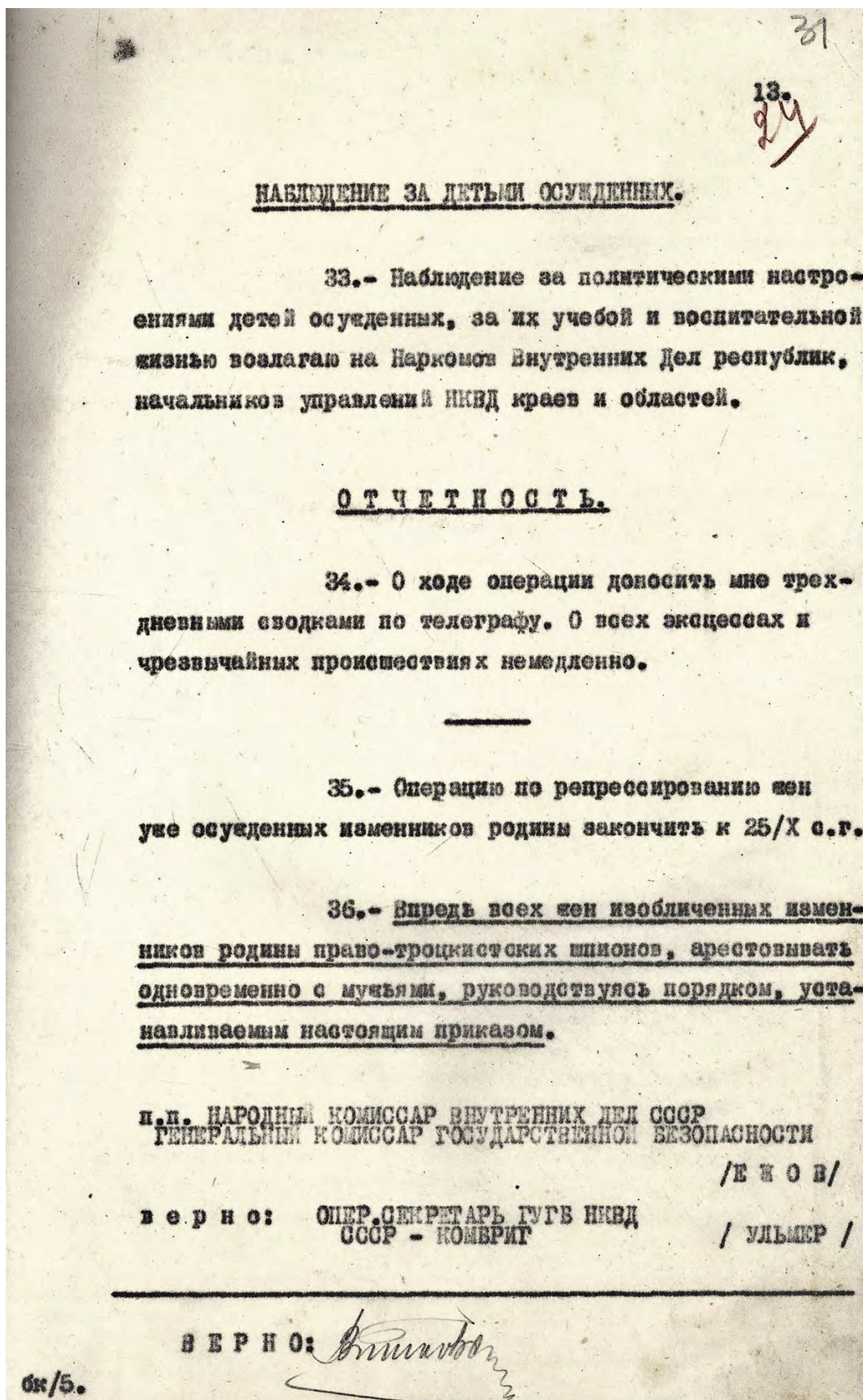
47. Pierwsza strona rozkazu ludowego komisarsa spraw wewnętrznych Nikołaja Jeżowa nr 00485 rozpoczynającego „operację polską” NKWD, 11 VIII 1937 r. Domena publiczna.

LUDOBÓJCZE OPERACJE NKWD 1937–1938 – ROZKAZY

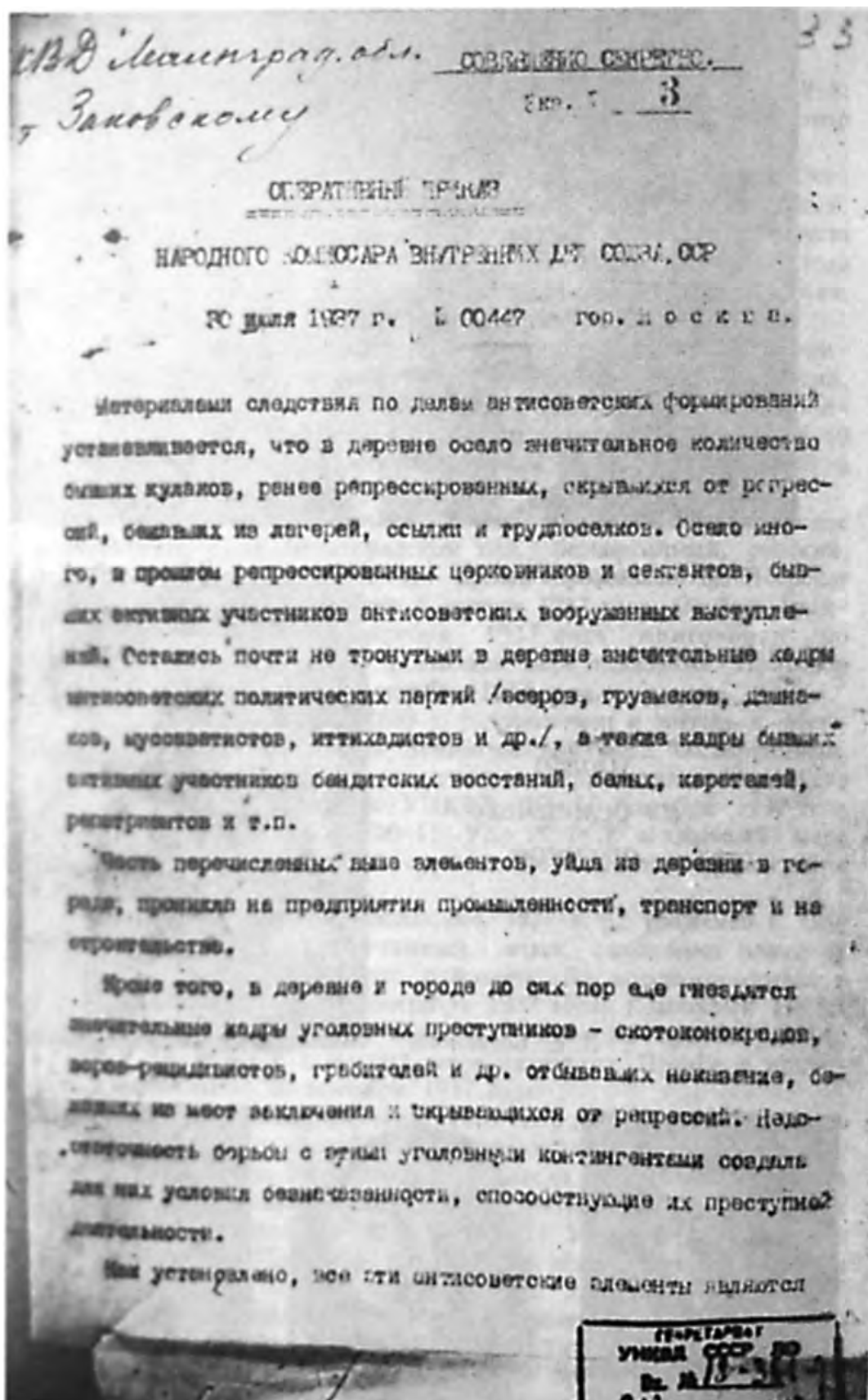
48. Pierwsza strona rozkazu ludowego komisarza spraw wewnętrznych Nikołaja Jeżowa nr 00486 określającego szczegółowo represje wobec rodzin osób aresztowanych na mocy rozkazu 00485, 15 VIII 1937 r. Domena publiczna.

LUDOBÓJCZE OPERACJE NKWD 1937–1938 – ROZKAZY

49. Ostatnia strona rozkazu ludowego komisarza spraw wewnętrznych Nikolaja Jeżowa nr 00486 określającego szczegółowo represje wobec rodzin osób aresztowanych na mocy rozkazu 00485, 15 VIII 1937 r. Domena publiczna.

LUDOBÓJCZE OPERACJE NKWD 1937–1938 – ROZKAZY

50. Pierwsza strona rozkazu ludowego komisarza spraw wewnętrznych Nikołaja Jeżowa nr 00447 rozpoczynającego „operację kułacką”, 30 VII 1937 r. Domena publiczna.

BUDOWA KANAŁU BIAŁOMORSKO-BAŁTYCKIEGO (BIEŁOMORKANAŁU)

51. Kanał Białomorsko-Bałtycki w budowie, 1932 r. *Domena publiczna.*

52. Łagiernicy przy budowie Kanału Białomorsko-Bałtyckiego, lata 1930–1933. *Domena publiczna.*

BUDOWA KANAŁU BIAŁOMORSKO-BAŁTYCKIEGO (BIEŁOMORKANAŁU)

53, 54. Łagiernicy przy budowie Kanału Białomorsko-Bałtyckiego, lata 1930–1933. *Domena publiczna.*

BUDOWA KANAŁU BIAŁOMORSKO-BAŁTYCKIEGO (BIEŁOMORKANAŁU)

55. Funkcjonariusze NKWD nadzorujący budowę Kanału Białomorsko-Bałtyckiego: naczelnik południowego odcinka budowy Grigorij Afanasjew (drugi z lewej), zastępca głównego inżyniera Konstantin Wierżbicki (trzeci z lewej), naczelnik Gułagu Matwiej Berman (trzeci od prawej), zastępca naczelnika budowy i kierownik robót Naftali Frenkel (pierwszy od prawej). *Domena publiczna.*

56. Rosyjski pisarz Maksym Gorki, autor propagandowych esejów o budowie Kanału Białomorsko-Bałtyckiego, podczas wizyty w łagrze na Wyspach Sołowieckich w 1929 r. *Domena publiczna.*

KACI

57. Józef Stalin (właśc. Iosif Dżugaszwili), przywódca ZSRS w latach 1922–1953. *Domena publiczna.*

58. Nikołaj Jeżow, ludowy komisarz spraw wewnętrznych ZSRS, 1937 r. *Domena publiczna.*

59. Andriy Wyszynski, prokurator generalny ZSRS. *Zbiory Nikołaja Iwanowa.*

60. Michaił Frinowski, zastępca ludowego komisarza spraw wewnętrznych ZSRS, lata trzydzieste XX w. *Domena publiczna.*

KACI

61. Wsiewołod Balicki, ludowy komisarz spraw wewnętrznych Ukraińskiej SRS, 1936 r.

Archiwum Służby Bezpieczeństwa Ukrainy (HDASBU).

62. Borys Berman, ludowy komisarz spraw wewnętrznych Białoruskiej SRS. *Domena publiczna.*

63. Aleksiej Nasedkin, ludowy komisarz spraw wewnętrznych Białoruskiej SRS.

Zbiory Jurija Szapowala.

64. Izraił Leplewski, ludowy komisarz spraw wewnętrznych Ukraińskiej SRS, lata dwudzieste XX w.

Zbiory Jurija Szapowala.

KACI

65. Aleksandr Uspienski, ludowy komisarz spraw wewnętrznych Ukraińskiej SRS, 1938 r. *Zbiory Jurija Szapowala.*

66. Siergiej Goglidze, ludowy komisarz spraw wewnętrznych na Zakaukaziu. *MSW Gruzji.*

67. Grigorij Gorbacz, ludowy komisarz spraw wewnętrznych na Syberii Zachodniej. *Reprodukcja z sowieckiej prasy.*

68. Władimir Cesarski, szef zarządu NKWD obwodu moskiewskiego. *Zbiory Jurija Szapowala.*

KACI

69. Wasilij Karucki, szef zarządu NKWD obwodu moskiewskiego. Centrum Naukowo-Informacyjne „Memorial” w Moskwie.

70. Odznaka zasłużonego funkcjonariusza NKWD. Domena publiczna.

71. Regulaminowa czapka funkcjonariuszy NKWD. Domena publiczna.

72. Oddział egzekucyjny NKWD, okolice Dołbysza. Zbiory Stefana Kuriaty.

KACI

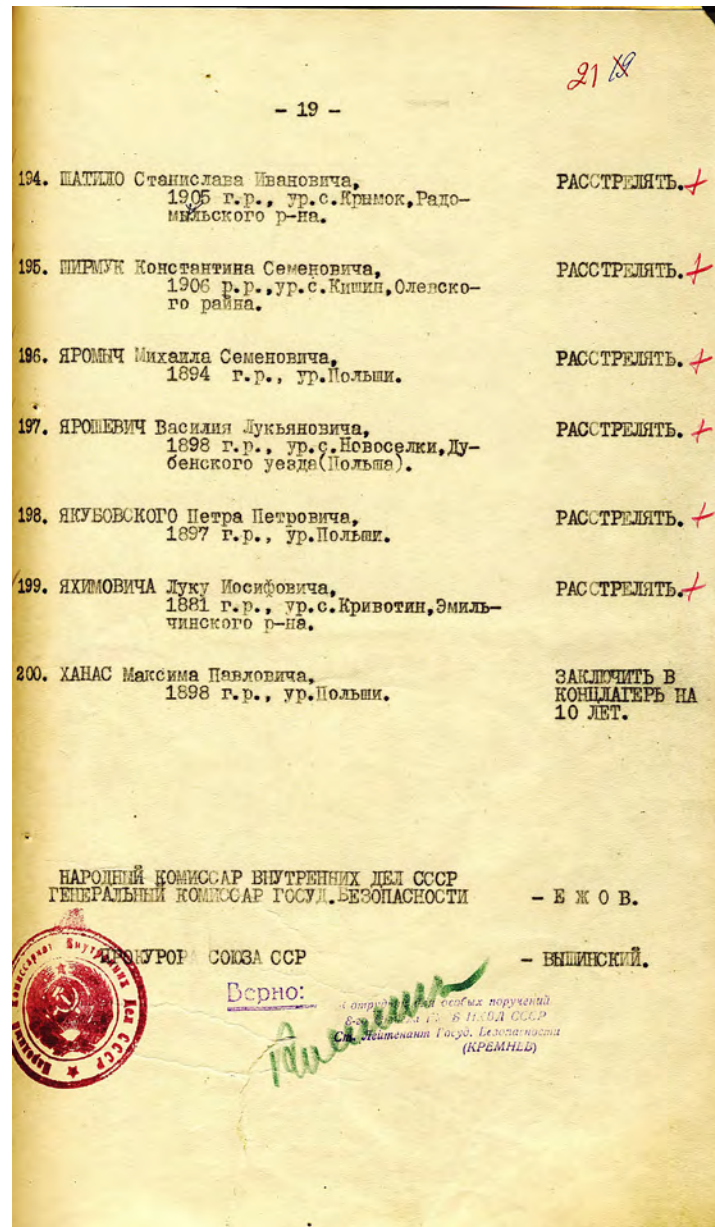
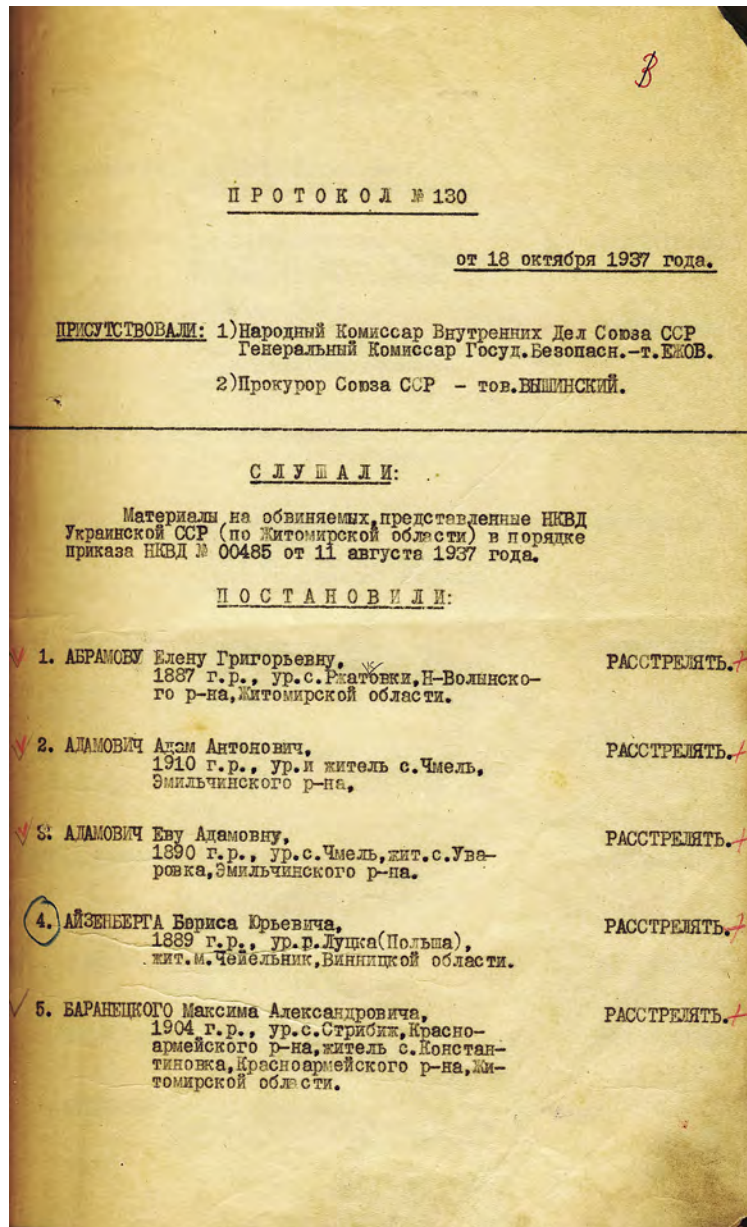

73. Wysocy funkcjonariusze NKWD nagrodzeni za udział w „operacji polskiej”. Zbiory Nikolaja Iwanowa.

74, 75. Funkcjonariusze NKWD z oddziału egzekucyjnego, nieznane miejsce na terytorium ZSRS, lata trzydzieste XX w. Domena publiczna.

DOWODY ZBRODNI

76, 77. Pierwsza i ostatnia strona protokołu postanowienia nr 130 z 18 października 1937 r. „dwójki” z Żytomierszczyzny o rozstrzelaniu dwustu osób w ramach „operacji polskiej” NKWD, zatwierdzonego przez szefa NKWD Nikołaja Jeżowa i prokuratora generalnego ZSRS Andrieja Wyszynskiego. Po prawej przy każdym nazwisku widnieje wyrok „rozstrzelać” – z wyjątkiem ostatniego, skazanego na dziesięć lat łagru. Kopia materiałów archiwalnych z zasobu Wydzielonego Archiwum Państwowego Służby Bezpieczeństwa Ukrainy. Źródło: Polska i Ukraina w latach trzydziestych – czterdziestych, t. 8, cz. 1: Wielki terror: operacja polska 1937–1938, red. J. Bednarek, P. Kułakowski, S. Kokin, M. Majewski, P. Mielecki, Z. Nawrocki, J. Szapował, J. Tucholski, W. Wiatrowych, Warszawa–Kijów 2010.

MIEJSCA ZBRODNI I UKRYCIA OFIAR NA UKRAINIE DOŁBYSZ

78. Panorama tablic odsłoniętych w 2014 r. dla upamiętnienia zamieszkałych tam Polaków, którzy byli mordowani i deportowani w latach komunistycznego terrorku. Fot. Sergiusz Kazimierzczuk.

79. Czesław Karpiński wskazuje nazwisko swego ojca na tablicy upamiętniającej Polaków z Dołbysza poddanych represjom komunistycznym. Fot. Michał Mastowski.

81. Tablica z nazwiskami Polaków wymordowanych przez NKWD, osłonięta w 2009 r. w kościele pw. Matki Bożej Fatimskiej. Napis u góry głosi: „Wieczne odpoczywanie ofiarom reżimu totalitarnego 1935–1938”. Fot. Sergiusz Kazimierzczuk.

80. Jedna z tablic odsłoniętych w 2014 r. z nazwiskami Polaków wymordowanych i deportowanych w latach komunistycznego terrorku. Fot. Sergiusz Kazimierzczuk.

МІЄСЬОА ЗБРОДНИ І УКРЫСІА ОФІАР НА УКРАЇНІЄ

ВІЄШ ЯВЛОННЕ

82. Tablica na cmentarzu parafialnym upamiętniająca ofiary terroru bolszewickiego w latach 1937–1938. Fot. Paweł Naleźniak.

83. Kościół pw. św. Jozafata, który został obroniony przez polskich parafian przed zniszczeniem w latach międzywojennych. Fot. Michał Masłowski.

84. Odsłonięta w 1997 r. tablica na ścianie kościoła pw. św. Jozafata upamiętniająca rozstrzelanych mężczyzn. Fot. Michał Masłowski.

MIEJSCA ZBRODNI I UKRYCIA OFIAR NA UKRAINIE
WINNICA

85. Raport urzędowy opublikowany przez Niemców w 1944 r. zawierający materiał dokumentujący ekshumację w Winnicy w 1943 r. Fot. Anna Zechenter.

86. Robotnicy wydobywający zwłoki z dołów o głębokości trzech metrów podczas niemieckiej ekshumacji w 1943 r. *Amtliches Material zum Massenmord von Winniza*, Berlin 1944. Fot. Anna Zechenter.

87. Dół śmierci otwarty podczas niemieckiej ekshumacji w 1943 r. *Amtliches Material zum Massenmord von Winniza*, Berlin 1944. Fot. Anna Zechenter.

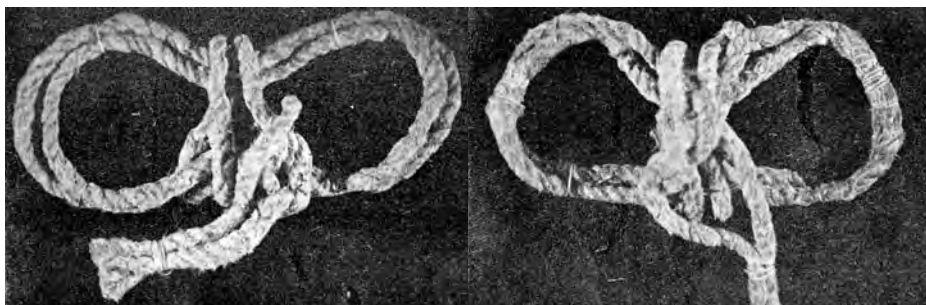

88. Kobieta, która podczas niemieckiej ekshumacji w 1943 r. znalazła ubranie swojego męża w sadzie w okolicach dzisiejszego Pałacu Młodzieży przy ul. Chmielniczej. *Amtliches Material zum Massenmord von Winniza*, Berlin 1944. Fot. Anna Zechenter.

MIEJSCA ZBRODNI I UKRYCIA OFIAR NA UKRAINIE WINNICA

89. Jedna z ofiar wydobytych podczas niemieckiej ekshumacji w 1943 r., z rękami związanymi w charakterystyczny dla NKWD sposób. *Amtliches Material zum Massenmord von Winniza*, Berlin 1944. Fot. Anna Zechenter.

91. Węzły służące funkcjonariuszom NKWD do pętania rąk ofiarom, wydobyte z dołu śmierci podczas niemieckiej ekshumacji w 1943 r. *Amtliches Material zum Massenmord von Winniza*, Berlin 1944. Fot. Anna Zechenter.

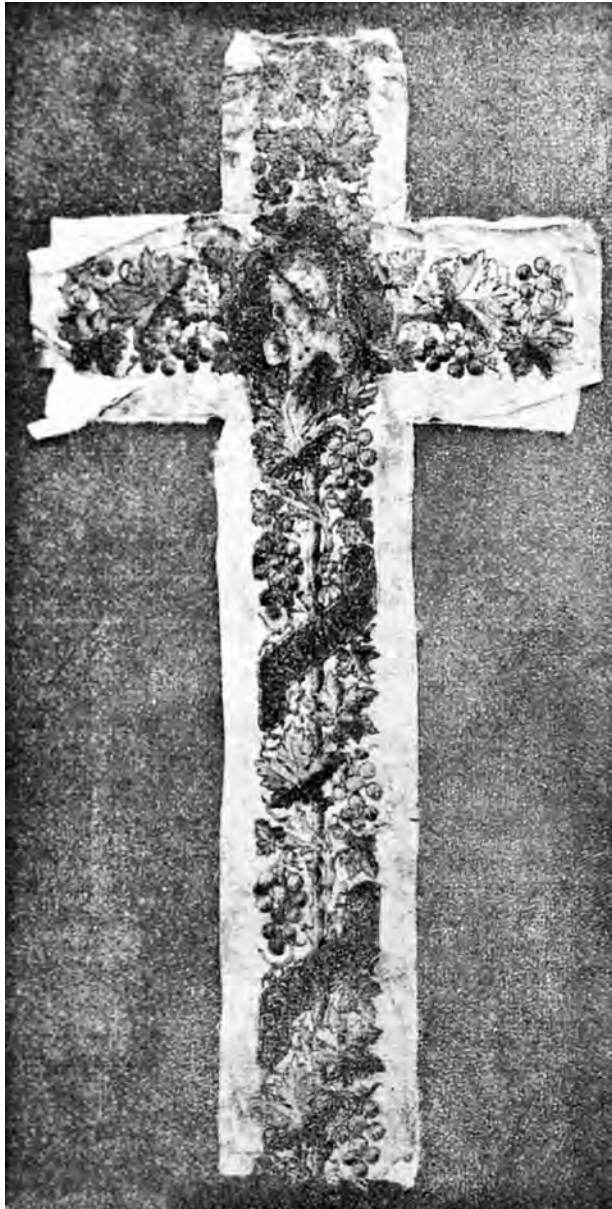

90. Mieszkańcy Podola, którzy podczas niemieckiej ekshumacji w 1943 r. szukali szczątków swoich bliskich aresztowanych przez NKWD w latach 1937–1938. *Amtliches Material zum Massenmord von Winniza*, Berlin 1944. Fot. Anna Zechenter.

92. Ciała wydobyte z dołów śmierci podczas niemieckiej ekshumacji w 1943 r. *Amtliches Material zum Massenmord von Winniza*, Berlin 1944. Fot. Anna Zechenter.

MIEJSCA ZBRODNI I UKRYCIA OFIAR NA UKRAINIE WINNICA

93. Ornat zamordowanego księdza katolickiego wydobyty z dołu śmierci podczas niemieckiej ekshumacji w 1943 r. *Amtliches Material zum Massenmord von Winniza, Berlin 1944.* Fot. Anna Zechenter.

94. Niektóre z medalików znalezionych przy zwłokach podczas niemieckiej ekshumacji w 1943 r. *Amtliches Material zum Massenmord von Winniza, Berlin 1944.* Fot. Anna Zechenter.

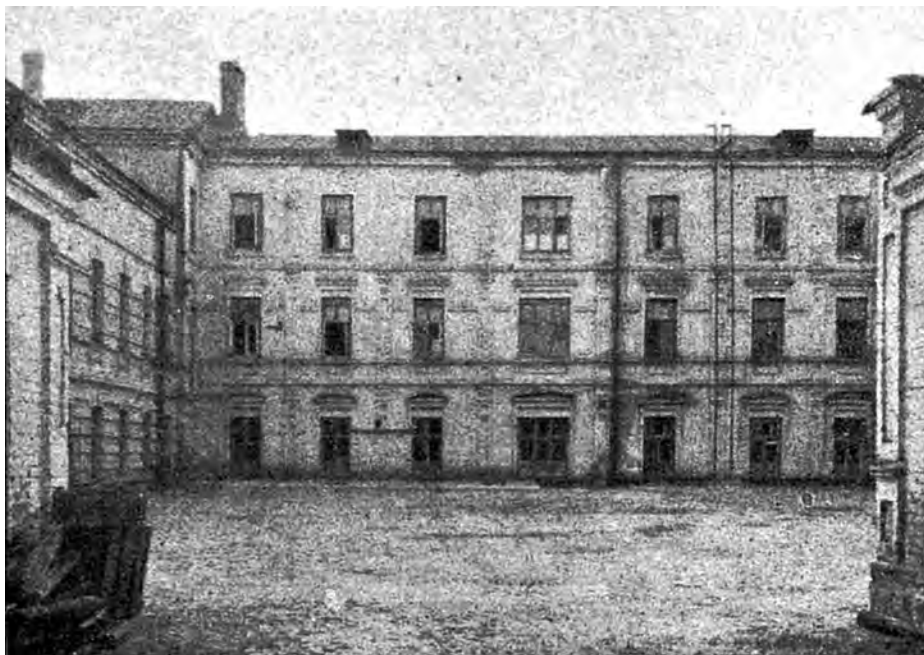

95. Czaszka ofiary NKWD wydobyta podczas niemieckiej ekshumacji w 1943 r. z zaznaczonymi trzema śladami po kulach. *Amtliches Material zum Massenmord von Winniza, Berlin 1944.* Fot. Anna Zechenter.

96. Prof. Alexandru Birle (drugi od lewej) podczas niemieckiej ekshumacji w Winnicy w 1943 r. Birle był rumuńskim specjalistą z zakresu medycyny sądowej; w czerwcu 1943 r. prowadził także badania ofiar zbrodni katyńskiej. *Amtliches Material zum Massenmord von Winniza, Berlin 1944.* Fot. Anna Zechenter.

MIEJSCA ZBRODNI I UKRYCIA OFIAR NA UKRAINIE
WINNICA

97. Obwodowy i miejski zarząd NKWD przy ul. Chlebnej, 1943 r. *Amtliches Material zum Massenmord von Winniza*, Berlin 1944. Fot. Anna Zechenter.

98. Więzienie NKWD, 1943 r. *Amtliches Material zum Massenmord von Winniza*, Berlin 1944. Fot. Anna Zechenter.

99. Garaże w podworcu zarządu NKWD w Winnicy, gdzie rozstrzelano więźniów (odgłosy wystrzałów były tłumione przez pracujące silniki ciężarówek, na które ładowano zwłoki), 1943 r. *Amtliches Material zum Massenmord von Winniza*, Berlin 1944.

Fot. Anna Zechenter.

MIEJSCA ZBRODNI I UKRYCIA OFIAR NA UKRAINIE WINNICA

100. Pomnik poświęcony ofiarom represji z lat 1937–1938 na miejscu niemieckiej ekshumacji z 1943 r. Fot. Paweł Naleźniak.

101. Pomnik poświęcony ofiarom represji z lat 1937–1938 na miejscu niemieckiej ekshumacji z 1943 r. Fot. Paweł Naleźniak.

102. Tablice w językach polskim i ukraińskim poświęcone ofiarom „operacji polskiej” NKWD, odsłonięte przez Stowarzyszenie „Kresowiaci” 31 VIII 2014 r., umieszczone na budynku dawnej kaplicy w Miejskim Parku Kultury, którego znaczną część stanowił polski cmentarz zniszczony w 1936 r. przez bolszewików. Fot. Paweł Naleźniak.

103. Tablica w języku polskim poświęcona ofiarom „operacji polskiej” NKWD, odsłonięta przez Stowarzyszenie „Kresowiaci” 31 VIII 2014 r. w Miejskim Parku Kultury, którego znaczną część stanowił zniszczony w 1936 r. przez bolszewików polski cmentarz. Zbiory Jerzego Wójcickiego.

MIEJSCA ZBRODNI I UKRYCIA OFIAR NA UKRAINIE
ŻYTOMIERZ

104. Dzielnica Smolarka, miejsce ukrycia zwłok osób zamordowanych przez NKWD w latach 1937–1938. *Zbiory Mieczysława Łozińskiego.*

105. Dzielnica Smolarka, krzyż na jednym z masowych grobów ofiar NKWD z lat 1937–1938. Na marmurowej płycie pod krzyżem znajduje się napis: „Pamięci niewinnych ofiar pomordowanych przez komuno-bolszewicki reżim w latach 1937–1938. Pamiętamy i przepraszamy. Żytomierzanie”. *Fot. Paweł Naleźniak.*

MIEJSCA ZBRODNI I UKRYCIA OFIAR NA UKRAINIE BYKOWNIA

106. Pomnik łagiernika przy wejściu na teren cmentarza. Fot. Michał Masłowski.

108. Tabliczka upamiętniająca rozstrzelanego Polaka Pawła Dzikowskiego (1886–1938).
Fot. Michał Masłowski.

107. Groby ofiar sowieckiego terroru z lat 1937–1938. Fot. Michał Masłowski.

109. Krzyż upamiętniający ofiary sowieckiego terroru z lat 1937–1938
Fot. Michał Masłowski.

МІЄСЬЦА ЗБРОДНИ І УКРЫЦІА ОФІАР НА УКРАЇНІЄ
ВУКОВНІА

III. Tabliczka na drzewie upamiętniająca rozstrzelanego Polaka Ignacego Strojka (1882–1938), urodzonego pod Krakowem. Fot. Michał Masłowski.

III. Tabliczka na drzewie upamiętniająca rozstrzelanego Polaka Jana Serneckiego (1894–1938). Fot. Michał Masłowski.

MIEJSCA ZBRODNI I UKRYCIA OFIAR NA UKRAINIE
Kijów

112. Cmentarz Bajkowy, grób rodziny Jakubowskich (pierwszy od góry Jan Jakubowski rozstrzelany przez NKWD w 1937 r.). Fot. Paweł Naleźniak.

113, 114. Więzienie lukianowskie, w którym przetrzymywano i rozstrzeliwano Polaków podczas „operacji polskiej” NKWD. Fot. Paweł Naleźniak.

MIEJSCA ZBRODNI I UKRYCIA OFIAR NA UKRAINIE
PŁOSKIRÓW

115. Cmentarz rzymskokatolicki, nagrobek Anelii (1886–1958) i Józefa (1885–1937) Karwanów. Józef Karwan był ofiarą „operacji polskiej” NKWD.

Fot. Michał Masłowski.

116, 117. Cmentarz rzymskokatolicki, pomnik poświęcony ofiarom sowieckiego terroru z Płoskirowa, Greczan, Szaróweczki i Maćkowców.

Fot. Michał Masłowski.

MIEJSCA ZBRODNI I UKRYCIA OFIAR NA UKRAINIE
KAMIENIEC PODOLSKI

118. Pomnik ku czci 3,5 tys. ofiar Wielkiego Głodu i terroru bolszewickiego.

Fot. Dariusz Gorajczyk.

119. Tylna ściana pomnika z drzwiami więziennymi.

Fot. Michał Masłowski.

120. Tablica obok pomnika.

Fot. Dariusz Gorajczyk.

121. Tablica obok pomnika. Napis ukraiński brzmi: „Tu [spoczywają] rozstrzelani w latach 1937–38: Majewski B.M, ur. 1896 r., Majewski A.M. ur. 1899 r., Pawliszyn M.C. ur. 1890 r. Pokój ich prochom!”

Fot. Dariusz Gorajczyk.

MIEJSCA ZBRODNI I UKRYCIA OFIAR NA UKRAINIE
KAMIENIEC PODOLSKI

122. Cmentarz rzymskokatolicki, pomnik upamiętniający ofiary represji.

Fot. Paweł Naleźniak.

123. Krzyż na cmentarzu rzymskokatolickim.

Fot. Michał Masłowski.

124. Katedra Świętych Apostołów Piotra i Pawła, w latach 1946–1990 muzeum ateizmu. Tablica umieszczona w jednej z kaplic po odzyskaniu świątyni przez wiernych w 1990 r.

Fot. Paweł Naleźniak.

MIEJSCA ZBRODNI I UKRYCIA OFIAR NA UKRAINIE
KAMIENIEC PODOLSKI

125. Zabudowania dawnego klasztoru dominikanek, gdzie w latach 1917–1941 mieściło się więzienie.
Fot. Michał Masłowski.

128. Zakratowane okno więzienne w murze kościoła pw. św. Michała przy dawnym klasztorze dominikanek. *Fot. Michał Masłowski.*

126, 127. Podwórzec dawnego klasztoru dominikanek, gdzie w latach 1917–1941 mieściło się więzienie.
Fot. Michał Masłowski.

MIEJSCA ZBRODNI I UKRYCIA OFIAR NA BIAŁORUSI
KUROPATY

Domena publiczna.

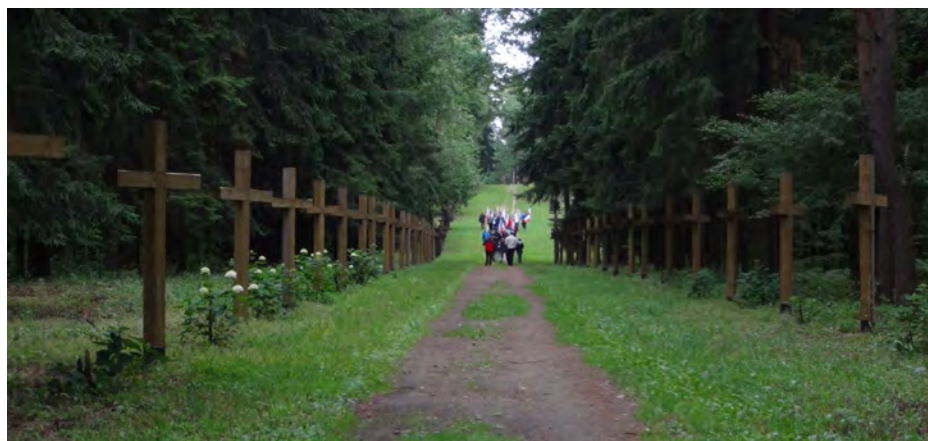
Fot. Paweł Naleźniak.

Fot. Andrej Kuźniečyk.

129–132. Groby ofiar sowieckiego terroru z lat 1937–1938, stan obecny.

Fot. Paweł Naleźniak.

MIEJSCA ZBRODNI I UKRYCIA OFIAR W ROSJI
SANKT PETERSBURG, CMENTARZ LEWASZOWSKI

133. Wejście na cmentarz ofiar sowieckiego terroru.

Fot. Beata Nykiel.

134. Pomnik poświęcony katolikom prześladowanym w ZSRS. Napis głosi: „Katolikom ZSRS – biskupom, księżom, zakonnikom i osobom świeckim wszystkich wyznań i narodowości – ofiarom represji politycznych”.

Poniżej cytata z Nowego Testamentu: „Nie ma większej miłości od tej, gdy ktoś życie swoje oddaje za przyjaciół swoich”. Na pomniku umieszczono także nazwiska dwunastu duchownych katolickich różnych narodowości: Polaków, Niemców, Rosjan, Ormianina i Łotysza.

Fot. Adam Hlebowicz.

MIEJSCA ZBRODNI I UKRYCIA OFIAR W ROSJI
SANKT PETERSBURG, CMENTARZ LEWASZOWSKI

135. Pomnik upamiętniający ofiary „operacji polskiej” NKWD, odsłonięty w 1993 r. Fot. Beata Nykiel.

136. Granitowy blok umieszczony w 1990 r. przy pomniku upamiętniającym ofiary „operacji polskiej” NKWD. Fot. Beata Nykiel.

**MIEJSCA ZBRODNI I UKRYCIA OFIAR W ROSJI
SANKT PETERSBURG, CMENTARZ LEWASZOWSKI**

137. Tabliczka upamiętniająca rozstrzelanego Polaka Władysława Sochaczewskiego (1878–22 V 1938).
Fot. Beata Nykiel.

138. Tabliczka na drzewie upamiętniająca rozstrzelanego Polaka Wincentego Mroczkowskiego (1885–1937).
Fot. Beata Nykiel.

139. Tabliczka na drzewie upamiętniająca rozstrzelanego Polaka Pawła Lipińskiego (1894–1937).
Fot. Beata Nykiel.

140. Tabliczka na drzewie upamiętniająca rozstrzelanego Polaka Andrzeja Kulikowskiego (1895–1937).
Fot. Beata Nykiel.

141. Tabliczka na drzewie upamiętniająca rozstrzelanego Polaka Michała Narbuta (1891–1937).
Fot. Beata Nykiel.

MIEJSCA ZBRODNI I UKRYCIA OFIAR W ROSJI
KARELIA, UROCZYSKO SANDARMOCH

142, 143. Krzyż i tablica poświęcone polskim ofiarom sowieckiego terroru. Centrum Naukowo-Informacyjne „Memorial” w Moskwie.

144. Krzyże poświęcone ofiarom sowieckiego terroru, 2013 r. Domena publiczna, fot. Semenow.m7.

145. Tablica upamiętniająca polskie ofiary sowieckiego terroru, 2013 r. Centrum Naukowo-Informacyjne „Memorial” w Moskwie.

MIJSCA ZBRODNI I UKRYCIA OFIAR W ROSJI OBWÓD ARCHANGIELSKI I KARELIA

146. Wyspy Sołowieckie, Wielka Sołowiecka, miejsce, w którym znajdował się pierwszy sowiecki łagier.

Fot. Maciej Wyrwa / CPRDiP.

147. Krasnyj Bor koło Pietrozawodska (Karelia), krzyż ustawiony w miejscu masowych grobów Polaków rozstrzelanych na uroczysku w latach 1937–1938.

Fot. Maciej Wyrwa / CPRDiP.

148. Wieś Zaowraźje, krzyż upamiętniający zamordowanych i zmarłych w kotłaskim oddziale Głównego Zarządu Budownictwa Kolejowego NKWD, ustawiony na cmentarzu powstałym w 1939 r. przy lazarecie jednego z podobozów Kotłaskągu. U stóp krzyża tablica z napisem: „1930 r., 1939 r., 1956 r. Zamęczonym Polakom, Rosjanom i wszystkim zmarłym zamęczonym w kotłaskich łagrach: matkom, ojcom, siostram, braciom, córkom, synom... Wieczny odpoczynek. Wieczna pamięć. Rodacy z Polski. Warszawa, 1995 r.”

Centrum Naukowo-Informacyjne „Memorial” w Moskwie.

149. Wieś Makaricha, umieszczona pod krzyżem tablica głosi: „1930 r., 1939 r., 1956 r. Zamęczonym Polakom, Rosjanom i wszystkim zmarłym zamęczonym w kotłaskich łagrach: matkom, ojcom, siostram, braciom, córkom, synom... Wieczny odpoczynek. Wieczna pamięć. Rodacy z Polski. Warszawa, 1995 r.”

Centrum Naukowo-Informacyjne „Memorial” w Moskwie.

MIEJSCA ZBRODNI I UKRYCIA OFIAR W ROSJI TOMSK

150. Skwer pamięci. W tym miejscu od lat dwudziestych do pięćdziesiątych XX w. znajdowało się wewnętrzne więzienie NKWD, do lat czterdziestych rozstrzeliwano tu więźniów. Pomnik ustawiono w 2004 r. Dziś w dawnym budynku NKWD znajduje się Muzeum Represji Politycznych. Centrum Naukowo-Informacyjne „Memorial” w Moskwie.

151. Kasztaczna Góra, miejsce masowych egzekucji z lat 1937–1938. Tutejsze władze od lat zezwalają na zasypywanie wąwozu na Kasztacznej Górze odpadami budowlanymi, szczątki kilku tysięcy ofiar Wielkiego Terroru spoczywają więc pod zwalami gruzu i śmieci. Archiwum Elektroniczne Centrum Naukowo-Informacyjnego „Fundacja Jofe” w Petersburgu.

152. Poświęcony w 2012 r. krzyż przy kościele pw. Opieki Najświętszej Bogarodzicy Królowej Świętego Różańca, upamiętniający polskich proboszczów parafii tomskiej, wśród nich dwóch rozstrzelanych w latach 1937–1938. Na tablicy wypisano nazwiska proboszczów i lata ich posługi oraz umieszczono słowa: „Ja jestem zmartwychwstaniem i życiem – rzecze Pan. – Kto we mnie wierzy, choćby i umarł, żyć będzie... Błagamy Cię, Panie, użyż wszystkim zmarłym sługom Twoim miejsca światła i pokoju, Ojczy nasz...”. Centrum Naukowo-Informacyjne „Memorial” w Moskwie.

MIEJSCA ZBRODNI I UKRYCIA OFIAR W ROSJI

153. Wieś Białystok (obwód tomski), odsłonięty w 2003 i rozbudowany w 2005 r. pomnik poświęcony polskim mieszkańcom wymordowanym podczas „operacji polskiej” NKWD. Na trzech stelach umieszczono nazwiska ofiar i napis: „Pamięci zamordowanych wskutek represji stalinowskich mężczyzn wsi Białystok w latach 1937–1938... Polska pamięta”.

Centrum Naukowo-Informacyjne „Memorial” w Moskwie.

154. Kołpaszewo (obwód tomski), w latach trzydziestych XX w. w Kołpaszewskim Jarze znajdowały się więzienie i siedziba NKWD, gdzie wykonywano masowe egzekucje.

Wirtualne Muzeum Gulagu.

155. Wieś Połozowo (obwód tomski), ustawiony w 2003 r. pomnik poświęcony Polakom urodzonym i zamieszkałym w Połozowie, którzy byli ofiarami „operacji polskiej” NKWD. Na tablicy znajduje się napis: „Polakom, mieszkańcom ziemi tomskiej, zamęczonym przez NKWD w 1938 r. – Potomkowie i Rodacy”, a także nazwiska 33 zamordowanych polskich mieszkańców Połozowa.

Centrum Naukowo-Informacyjne „Memorial” w Moskwie.

156. Czelabińsk (południowy Ural), Złota Góra. Od XIX w. działały tu kopalnie złota, których sztolnie w latach 1936–1939 służyły do ukrywania ciał ofiar NKWD.

Archiwum Elektroniczne Centrum Naukowo-Informacyjnego „Fundacja Jofe” w Petersburgu.

MIEJSCA ZBRODNI I UKRYCIA OFIAR W ROSJI OBWÓD IRKUCKI

157. Irkuck, Piwowaricha, miejsce pochówku około 20 tys. ofiar Wielkiego Terroru, rozstrzelanych w latach 1937–1938.

Archiwum Elektroniczne Centrum Naukowo-Informacyjne „Fundacja Jofe” w Petersburgu.

158. Wierszyna, krzyż i tablica upamiętniające mieszkańców wsi rozstrzelanych w Irkucku w 1938 r. i pochowanych na uroczysku Piwowaricha. Napis głosi: „Matka Polaków – Polska, nie zapomni nigdy swoich synów i córek, gdziekolwiek by nie żyli, pracowali, cierpieli i ginęli. Pamięci rozstrzelanych przez NKWD w dniu 19 lutego 1938 r. trzydziestu mieszkańców Wierszyny – zrehabilitowanych w 1957 r. Niech spoczywają w pokoju! Cześć ich pamięci! Rodacy”.

Centrum Naukowo-Informacyjne „Memorial” w Moskwie.

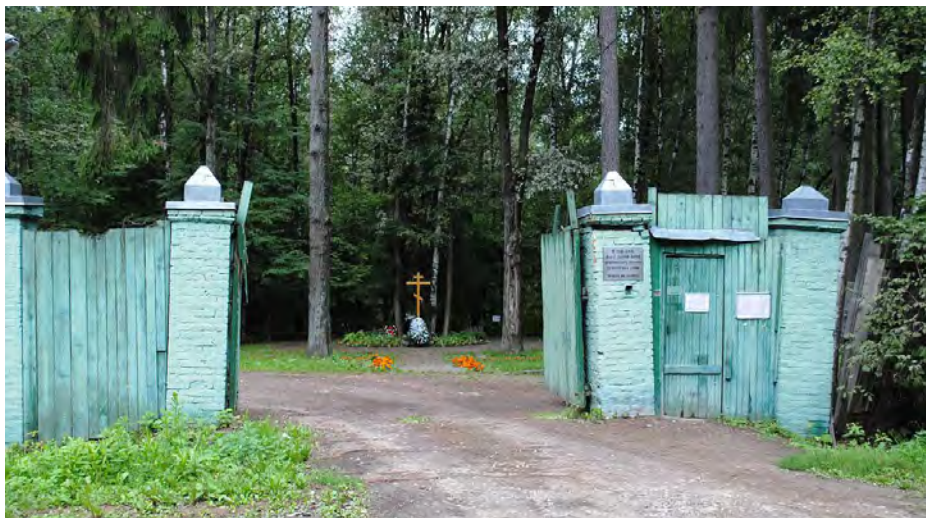
159. Irkuck, kaplica pojednania i pokoju, pomnik poświęcony ofiarom represji i deportacji znajdujący się obok otwartej w 2000 r. katedry pw. Niepokalanego Serca Najświętszej Marii Panny. Po obu stronach krucyfiksu wyryto w czarnym kamieniu napis w językach rosyjskim i łacińskim: „Тым, którzy pozostали в этой земле – Tantum remanetibus in hac terra”. Ponadto umieszczono czternaście płyt, na których wymieniono miejsca represji, m.in. Omsk, Tunkę, Magadan, Kołymę, Nerczyńsk, Katyń, Norylsk, Jakuck, Barnaul, Irkuck, Brack, Usolje-Sibirskoje, Władywostok, Karagandę, Karłę i Workutę.

Centrum Naukowo-Informacyjne „Memorial” w Moskwie.

**MIEJSCA ZBRODNI I UKRYCIA OFIAR W ROSJI
OBWÓD MOSKIEWSKI**

160. Butowo pod Moskwą, dawny poligon strzelecki NKWD, w latach 1937–1938 miejsce straceń. Archiwum Elektroniczne Centrum Naukowo-Informacyjnego „Fundacja Jofe” w Petersburgu.

162. Moskwa, cmentarz Kommunarka, miejsce straceń ofiar Wielkiego Terroru. Domena publiczna, fot. Brattarb.

БУТОВСКИЙ ПОЛИГОН

	август	сентябрь	октябрь	ноябрь	декабрь	январь	февраль	март	апрель	май	июнь	июль	август	сентябрь	октябрь
1															
2	111				210	152								115	24
3	140	203	200	133			208							126	125
4	209				311									103	
5	261	166	122				247					275			
6															
7					474	35		365	253				113		
8	91	126	173												
9	165	362	144		109									122	
10		302			293		198		218				124	119	114
11	8		81		127										
12															107
13		164	147	186										118	
14			101					364	60						
15	104				137										
16		218		305					308		104	303		123	
17	136	119	126				502				172				
18															
19				130	134	60								114	
20	134							233							
21	30	429	347	275	62		370								
22		8						305							
23	205	369												26	
24			201	225	109			227							
25		294					347					216	2	68	
26		272		169						78		162	141	69	
27															
28	108						562						220		
29						247								262	
30	180														
31			208			314							180		
Итого	1294 чел.	2168 чел.	2045 чел.	1743 чел.	2316 чел.	647 чел.	2128 чел.	2128 чел.	862 чел.	1248 чел.	1169 чел.	510 чел.	180 чел.	119 чел.	138 чел.

161. Butowo pod Moskwą, miejsce straceń na dawnym poligonie strzeleckim NKWD, jedna z plansz ze zdjęciami rozstrzelanych. Domena publiczna.

WIĘZIENIA I MIEJSCA STRACEŃ

163. Moskwa, Łubianka, siedziba władz NKWD i więzienie śledcze, obecnie siedziba Federalnej Służby Bezpieczeństwa na placu Łubiańskim. Fot. Wilson44691.

164. Tbilisi, dawny budynek zarządu NKWD. Fot. Vladimer Luarsabishvili.

**WIĘZIENIA I MIEJSCA STRACEN
MOSKWA**

165. Więzienie Lefortowo.
Fot. Savin, Wikimedia Commons.

166. Więzienie Butyrki.
Fot. Stas Kozlovsky, Wikimedia Commons.

167. Monaster Daniłowski.
Fot. Rostislav Smolin (CC BY 2.0).

UPAMIĘTNIE NIE ZBRODNI W POLSCE

168. Warszawa, kościół pw. św. Stanisława Kostki. Fot. Cyprian Wilanowski.

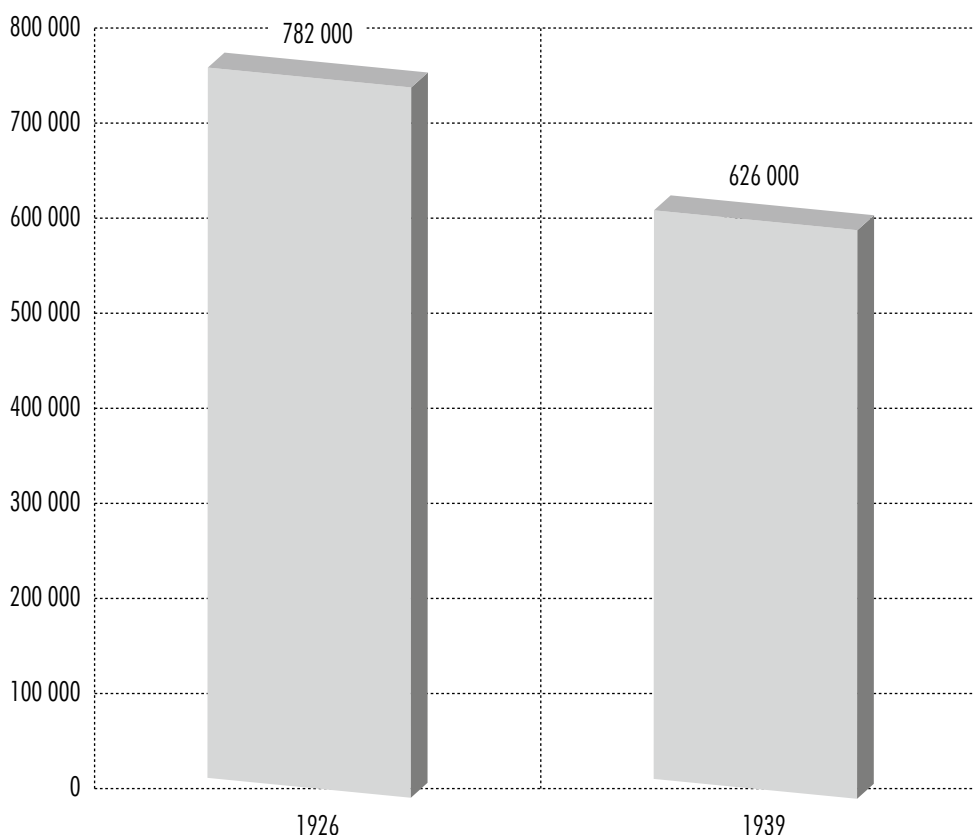

169. Warszawa, kościół pw. św. Antoniego. Fot. Cyprian Wilanowski.

170. Warszawa, kościół pw. Matki Bożej Miłosierdzia. Fot. Cyprian Wilanowski.

Tablica 1. „Operacja polska” NKWD – liczebność Polaków na terenie ZSRS w okresie międzywojennym według sowieckich spisów powszechnych.

Opracował P. Naleźniak na podstawie: M. Iwanow, Pierwszy naród ukarany. Polacy w Związku Radzieckim 1921–1939, Warszawa–Wrocław 1991, s. 377; P. Eberhardt, Geografia ludności Rosji, Warszawa 2002, s. 92.

Jan Wróblewski ze wsi Zawadyńka (rejon kupiński, okręg kamieniecki) o metodach przeprowadzania spisu powszechnego w ZSRS w 1926 r.

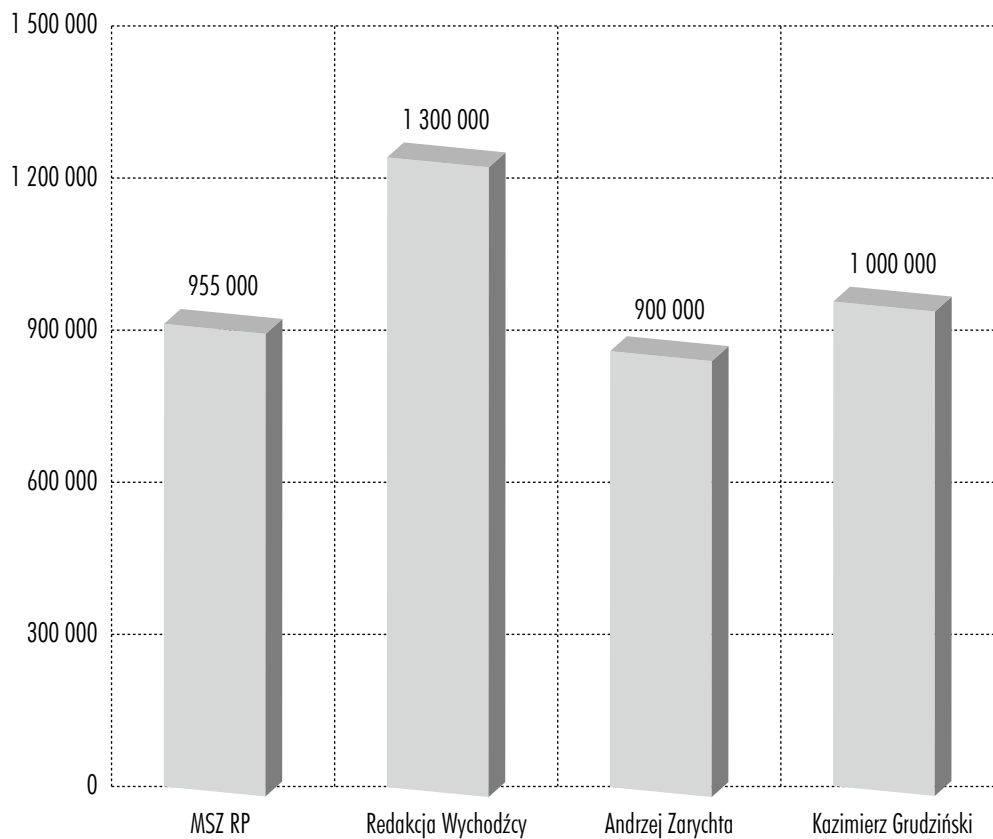
Przeprowadzał u nas spis ludności nauczyciel (Ukraińiec), Aleksander Andrejewicz Hucal, i zapisał wszystkich Polaków bez wyjątku jako Ukraińców. Gdy mu powiedziałem, że niesprawiedliwa będzie statystyka, to mi odpowiedział, że my nie Polacy, bo Polacy to tylko ci, którzy są w Polsce, a my jesteśmy tylko Ukraińcy-katolicy [...].

Źródło: <http://kresy24.pl/ilu-polakow-bylo-w-zwiazku-sowieckim-przed-wojna/>

Sprawozdanie inspektora Biura Polskiego CKKP(b) B. F. Goncarka wysłanego do Rejonu Kojdanowskiego w celu sprawdzenia przynależności narodowej Polskiej Narejkowskiej Rady Narodowej

Narejkowska Rada Wiejska liczy 673 gospodarstwa rolne. Jako polskie zadeklarowały się tylko 203 gospodarstwa, chociaż katolickich gospodarstw jest 537 (tj. 75%). W rozmowach z miejscową ludnością na pytanie, dlaczego nie przyznano się do polskości, odpowiedź brzmiała: „Baliśmy się ujawnić naszą polskość w obawie przed wysłaniem nas do Polski, w obawie przed prześladowaniami, a w razie wojny – przed wysiedleniem nas z rejonu przygranicznego”. Pośredni wpływ na zapisanie takiej czy innej przynależności mieli rachmistrze spisowi.

Źródło: N. Iwanow, Ilu Polaków było w ZSRS przed wojną, „Magazyn Polski” 2012, nr 7
<http://docplayer.pl/15257224-Ilu-polakow-bylo-w-zsrr-przed-wojna.html>

Tablica 2. „Operacja polska” NKWD – liczebność Polaków w latach dwudziestych XX w. według różnych szacunków polskich

Opracował P. Naleźniak na podstawie: M. Iwanow, Polonia w Związku Radzieckim okresu międzywojennego. Kontrowersje wokół liczebności, „Dzieje Najnowsze” 1987, nr 4.